

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Mihkel Braun

**„NIMI RIKUB LINNA“ –KOHANIMEDE EESTISTAMISEST
AASTATEL 1938–1940 LINNANIMEDE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ago Pajur, PhD

Tartu 2022

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Ajalooline kontekst	6
1.1. Vaikiva oleku aastad ja rahvuslikud suuraktsioonid	6
1.2. Eesti Vabariigi haldusjaotus ja kohanimekorraldus	9
1.3. „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus“	13
2. Kohanimede Nõukogu.....	17
2.1. Ülesanded ja koosseis.....	17
2.2. Töökorraldus ja nõukogu erikomisjon	19
3. Kohanimede eestistamise teoreetilis-ideeline raamistik.....	22
3.1. Keelelised lähtepunktid	22
2.2. Praktilised kaalutlused ja ideoloogiline külg.....	24
4. Linnanimede eestistamine praktikas	29
4.1. Sundeestistamisele määratud linnanimed.....	30
4.2. Vabatahtlikult eestistamisele tulnud linnanimed.....	37
Kokkuvõte	44
Kasutatud allikad ja kirjandus	46
Allikad	46
Kirjandus	47
Perioodika.....	48
Internetiallikad.....	49
Summary	50
Lisad.....	52
Lisa 1. Eesti linnad pärast 1938. aasta linnaseaduse jõustumist	52
Lisa 2. Ettepanekud Mõisaküla nime muutmiseks	54

Sissejuhatus

Kohanimed on tähelepanuväärsed sümbolid. Ajaloolane Arseny Saparov on osutanud, et tihti võivad need püsima jääda ka siis, kui nimeandjaks olnud tsivilisatsiooni materiaalne kultuur ning ka tsivilisatsioon ise on juba hääbunud, pidades neid seekaudu üheks rahvusliku ja territoriaalse identiteedi oluliseks osaks.¹ Geograaf Madli-Johanna Maidla ja ajaloolane Gill Graeme on oma uurimustes viidanud ka kohanimedele pikaajalise seotusele poliitikaga: Maidla näitlikustab seda mh eeskätt vanemal ajal vallutaja järgi alustatud kohtadele nime andmise traditsiooniga, Graeme viitab revolutsioonilisel teel võimule tulnud režiimidele, mis tihti rakendavad rahvuslikku sümbolikat (sh toponüümide) oma võimu legitimeerimiseks.² Eestis avaldus kohanimedele seos poliitikaga ilmekalt 1930. aastate autoritaarajal ettevõetud riiklike eestistamiskampaaniate käigus, mida on üldiselt seostatud eelkõige isikunimedele muutmiselega.³

Siinne bakalaureusetöö käsitleb kohanimedele eestistamist aastail 1938–1940, mille tõuketeguriteks olid 1938. aasta kevadel jõustunud „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus“⁴ ning aasta hiljem teostatud vallareform. Eestistamise mõiste esineb töös sarnaselt omaaegsele eeskujule kolmetasandilises tähenduses, hõlmates nii võõrapäraste nimede muutmist kui ka uute nimede leidmist ja seniste nimede kohandamist paikades, mille nimedel leiti olevat halb kõla, labane tähendus või õigekirjutusreeglitele mittevastav kuju.

Kohanimedele muutmise aktsiooni uurimine võimaldab paremini mõtestada 1930. aastate keskpaigas kehtestatud režiimi propageeritud rahvuslikku ideoloogiat. See näitlikustab detailsemalt riigivõimu tegevust uue mõtteviisi juurutamisel ning peegeldab lisaks ka üldisi ühiskondlikke väärtushinnanguid – mida peeti toonases rahvusriigis kohanimedele kontekstis eestipäraseks või võõraks, kas ja kuidas erinesid selles osas riigivõimu ja tavainimeste nägemus. Samuti pakub töös käsitletu lisandust Eesti linnaajaloole nii individuaalses (s.o protsessis osalenud linnade) kui üldisemas plaanis.

Uurimuse eesmärgiks on analüüsida eestistamisprotsessi kulgemist linnanimedele näitel, uurides selle lähtepunkte ja toimimismehhanisme ning püüdes selgitada eelnevale tuginedes aktsiooni

¹ Arseny Saparov, „The alternation of place names and construction of national identity in Soviet Armenia“, *Cahiers du monde russe*, 44/1 (2003), lk 179–198 (lk 179).

² Madli-Johanna Maidla, *Valdade nimeküsimus 1930. aastate vallareformis*. Bakalaureusetöö, juhendaja Taavi Pae. (Tartu: Tartu Ülikooli Geograafia osakond, 2016) lk 7; Graeme Gill, „Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names“, *The Russian Review*, 64/3 (2005), lk 480–503 (lk 480).

³ Taavi Pae, Erki Tammiksaar, „See on ülesanne, mis mõtleivate inimeste üle jõu on käinud.“ *Valdade liitmise reformid Eestis*, Tuna, 4 (2015), lk 14–32 (siin lk 28).

⁴ Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus, 19.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 42, 397. Viidetes edaspidi KKNKS.

ebaõnnestumise põhjuseid. Seejuures on eraldiseisvalt vaatluse all ka eelnimetatud protsessi raames Siseministeeriumi haldusalas nõuandvas rollis tegutsenud Kohanimede Nõukogu institutsioon. Töö eesmärk on kirjeldada selle ülesandeid, struktuuri, töökorraldust ja markeerida nõukogu rolli kohanimede muutmises. Viimaks on eelneva najalt kujundatud aktsiooni kohta kokkuvõtlik hinnang.

Bakalaureusetöö jaguneb neljaks peatükiks, millest esimene paigutab toponüümika eestistamise kaasaja konteksti, tutvustades 1930. aastate Eesti autoritaarset riigikorda ja selle ettevõetud teisi rahvuslikke aktsioone ning tolleaegset Eesti haldusjaotust ja kohanimekorralduse ajalugu (peatudes pikemalt 1938. aasta kohanimeseadusel). Teine peatükk annab institutsionaalse ülevaate Kohanimede Nõukogust. Kolmandas peatükis uuritakse detailsemalt kohanimede eestistamise protsessi teoreetilis-ideelist alusraamistikku (nt millistel põhjustel nimesid muudeti, millisenähti „eestipärast“ nime). Viimaks on neljandas peatükis jälgitud protsessi terviklikku kulgu praktikas linnanimede näitel, eristades seejuures kohustuslikult (Suure-Jaani, Paldiski, Kilingi-Nõmme, Sindi) ja vabatahtlikult (Kuressaare, Mõisaküla) eestistamisele tulnud. Töö lisadena on esitatud Eesti linnade loend ühes haldusliku staatuse ja elanike arvuga 1938. aasta mai seisuga ning loend 101-st Mõisaküla uueks nimeks esitatud ettepanekust.

Eelnevalt seatud eesmärkidele vastamise tulemuslikkuse huvides on uurimusest kõrvale jäetud linnadega seonduvate muude toponüümide (nt kinnistusüksuste, tänavate) käsitus. Ehkki nendega tegeldi võrdlemisi samal ajajärgul ja samades institutsioonides, erinesid kinnistusüksuste puhul rakendatud protseduurid kohanimedest märgatavalt. Lisaks on asjakohane allikmaterjal sedavõrd mahukas, et kohasem oleks neid kategooriaid vaadelda eraldiseisvates, spetsialiseeritud käsitlustes. Allikmaterjali mahu tõttu on pikemalt käsitlemata jäetud ka teised eestistamisele määratud haldusüksused ja asulad (vallad, külad jne) ning avalike paigad (pargid, väljakud jm). Valdade taset on tänuvärselt juba käsitlenud Taavi Pae, M.-J. Maidla ja Erki Tammiksaar oma põhjalikus uurimuses „Vallanimede küsimus 1930. aastate vallareformis“⁵ ning tänavanimedid vaadelnud Peeter Päll („Eesti tänavanimede kujunemisest“⁶).

⁵ Taavi Pae, Madli-Johanna Maidla, Erki Tammiksaar, „Vallanimede küsimus 1930. aastate vallareformis“, *Keel ja Kirjandus*, 10 (2016), lk 755–769.

⁶ Peeter Päll, „Eesti tänavanimede kujunemisest“, *Emakeele Seltsi aastaraamat* (Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2010), lk 161–175.

Allikmaterjalina on töö koostamisel kasutatud Rahvusarhiivis hoitavat Siseministeeriumi dokumendifondi ERA.14, täpsemalt selle 18. sarja „Koha- ja kinnistusüksuste nimede muutmine“. Olulisel kohal on ka 19. aprillil 1938 riigihoidja Konstantin Pätsi dekreediga antud „Koha- ja kinnistusüksuste nimede seadus“ ja siseminister Richard Veermaa 11. oktoobril 1938 antud „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise määrus“⁷. Linnanimede muutmisprotsessi vaatlemisel on suur roll olnud ka tolelaegsel ajakirjandusel, milles kirjutatu võimaldab hästi jälgida protsessiga seonduvat ühiskondlikku meelsust ning lisaks täita mõningaid Siseministeeriumi allikates leiduvaid valgeid laiike.

⁷ Koha- ja kinnitusüksuste nimede korraldamise määrus, 11.10.1938. – Riigi Teataja 1938, 87, 777. Viidetes edaspidi KKNKM.

1. Ajalooline kontekst

1.1. Vaikiva oleku aastad ja rahvuslikud suuraktsioonid

Laiemaks ühiskondlik-poliitiliseks olustikuks, mille taustal kohanimede eestistamine aset leidis, oli 1934. aasta märtsis riigivanem Konstantin Pätsi ja kindral Johan Laidoneri juhitud riigipöördega kehtestatud autoritaarse valitsemisviisiga nn „vaikiv ajastu“, mis kestis kuni 1940. aasta juunis alanud Nõukogude okupatsioonini.

Sõjaväe toel läbiviidud illegaalset võimuhaaramist, mille käigus arreteeriti ligi 900 vabadussõjalaste liidu liiget, selgitati avalikult kui ennetavat käiku vabadussõjalaste riigipöörde vältimiseks.⁸ Arvestades vabadussõjalaste laiaulatuslikku populaarsust rahva seas putšile eelnenud ajal (tugevad tulemused 1934. aasta kohalikel valimistel, suur toetus 1934. aastal riigivanema kandidaadiks esitatud erukindral Andres Larkale) võib aga tugevalt kahelda, kas sellise ebaseadusliku manöövri järgi vajadust nähti ning kas see tõsisemal kaalumisel oli. Seda enam, et kohtuliku uurimise käigus ei õnnestunud leida mingeid tõendeid taoliste väidete tõestuseks.⁹ Hiljem asendus riigipöörde narratiiv seletustega vajadusest teostada riigis hädavajalikke reforme. Tagasivaatavalt on ajaloolased võimuhaaramist seostanud Eesti sisepoliitika äärmise teravusega (vabadussõjalaste ja nn vanade erakondade vastasseis, võitlus põhiseaduse muutmise ja laialdase võimuga riigipea ametikoha loomise ümber).¹⁰

Riigis kehtestati sisepoliitilise olukorra „stabiliseerimiseks“ ja vabadussõjalaste loosungitest üleskihutatud rahva „raske meelehaiguse“ (nii sõnastas seda Riigikogu ees riigivanem Päts) „ravimiseks“ erinevad mittedemokraatlikud piirangud, mis tulenesid üleriigilisest kaitseseisukorrast. Viimane kehtestati esialgu kuueks kuuks, kuid jäi kehtima kuni 1940. aastani juunisündmusteni. 2. oktoobril 1934 saadeti *de facto* laiali Riigikogu, misjärel läks seadusandlik võim dekreete kasutama riigivanema kätte.¹¹

Riigikogu tegevuse sisulise lõpetamise järel algas ühiskonna laiem tasalülitamine: 1934. aasta detsembris andis siseminister Kaarel Eenpalu määruse, millega piirati sõnavabadust ja

⁸ Ago Pajur, *Konstantin Päts: poliitiline biograafia. II osa, Riigimees (1917-1956)* (Tartu: Rahvusarhiiv, 2008), lk 452–457, 468–469; Krista Aru, *Jaan Tõnisson - rahvajuht ja riigivanem. 2 osa.* (Tartu: Rahvusarhiiv, 2019), lk 758; Ago Pajur, „Autoritaarne Eesti“, *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, peatoim Sulev Vahre, tegevtoim Ago Pajur, Tõnu Tannberg (Tartu: Ilmamaa, 2005), lk 92–107 (lk 92).

⁹ Enn Tarvel, *Eesti rahva lugu* (Tallinn: Varrak, 2018), lk 228; Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 90–91; Rein Marandi, *Must-valge lipu all: Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. 1. [osa], Legaalne periood (1929-1934)* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1991), lk 439–440, 454.

¹⁰ Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 92; Mati Graf, *Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934: koos eellooga 1905-1917 ja järellooga 1934-1940* (Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2000), lk 338.

¹¹ Graf, lk 343; Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 92–94; Pajur *Konstantin Päts*, lk 460–461.

süvendati tsensuuri, 1935. aasta märtsis keelustati poliitiliste organisatsioonide tegevus ning suleti esimene opositsioonilise meelsusega ajakirjandusväljaanne. 1935. aasta lõpus neutraliseeriti vabadussõjalased lõplikult, paljastades sel korral reaalse riigipöördekaava ning järgmisel aastal asuti ette valmistama uut põhiseadust.¹²

Ehkki võimukandjad põhjendasid uue põhiseaduse koostamist vajadusega tagada suurem võimude lahusus ja taastada demokraatlik kord, kasutati seda tegelikkuses senist põhiseadust rikkunud uue režiimi valitsemispraktikate legaliseerimiseks. Muu hulgas kitsendas 1938. aastal jõustunud uus põhiseadus mitmeid kodanikuõiguseid, vähendas rahva rolli riigielu juhtimisel ja kujundas välja poolpresidentiaalse süsteemi.¹³ Uue põhiseadusega taastus ka seni „vaikivas olekus“ olnud Riigikogu tegevus, mis nüüd ümber korraldati. Opositsiooniliste jõudude katsed parlamendis kõlapinda saavutada blokeeriti ning edaspidi teenis see sisuliselt vaid valitsusest tulnud käskude täidesaatja rolli.¹⁴

Koos autoritaarse riigikorraga kujundati välja ka uus riiklik ideoloogia, mis kujutas endast kokkuvõtlikult öeldes kollektivistliku iseloomuga rahvuslust. Eesti pidi olema tugev rahvusriik, mille aluseks oli tugev rahvas. See tähendas, et kodanikud pidid tegutsema ühtse väerinnana riigi ja ühiskonna laiemaks hüvanguks, ohverdades selleks vajadusel ka omaenda individuaalseid mugavusi ja õigusi. Valmidust selliseid ohvreid tuua kujutati riigikodaniku kõrgeima ideaalina. Riigikorralduslikult kujundati süsteemi, mida peaminister Kaarel Eenpalu nimetas „juhtivaks demokraatiaks“. See tähendas, et „toppava“ kollegiaalse juhtimissüsteemi asemel pidid edaspidi riigi kurssi suunama võimekad üksikisikud, kelle musternäidetena ülistati Pätsi ja Laidoneri.¹⁵

Uue ideoloogia ja rahva meelsuse kujundamisel mängis muu hulgas olulist rolli 1934. aastal asutatud Riiklik Propagandatalitus (edaspidi RPT), mis korraldas selle tarbeks ning „meie elu ja kultuuri väliskülje eestilisemaks ja kaunimaks muutmiseks“¹⁶ mitmeid üleriigilisi rahvusliku iseloomuga aksioone.¹⁷

¹² Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 94–99; Pajur, *Konstantin Päts*, lk 550–552.

¹³ *Samas*.

¹⁴ Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 98–102; Pajur *Konstantin Päts*, lk 556.

¹⁵ Pajur, „Autoritaarne Eesti“, lk 102–103.

¹⁶ August Palm. „Ideoloogiline ja usuelu“, *Eesti kroonika 1938*, koost Adam Bachman, Johannes Käis, Aleksander Johanens Leinjärv, Johannes Paabo, August Palm, Rudolf-Johannes Paris, Ants Piip, Jaan Taklaja (Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939), lk 100–103 (lk 102).

¹⁷ Laura Vaan, „Propagandatalitus Eesti Vabariigis 1934–1940“, *Tuna*, 3 (2005), lk 43–54 (44–45, 48).

Neist suurim ja edukaim oli isikunimede eestistamine, mille käigus muutsid 1939. aastal tehtud kokkuvõtte järgi perekonnanime 195 000 ja eesnime 25 000 inimest. Ehkki riiklikult koordineeritud süstemaatilise kampaaniana võeti isikunimede eestistamine ette 1935. aastal, oli ideed levitatud juba 1920. aastate algusest, toona Eesti Kirjanduse Seltsi ja Akadeemilise Emakeele Seltsi initsiatiivil. Vahemikus 1920–1934 oli nime vahetanud vaid 820 inimest. Laura Vaan osutab aga, et „nimede eestistamine oli uue ideoloogia kohaselt muudetud riiklikult väga tähtsaks küsimuseks“¹⁸, mistõttu reformiti 1934. aasta sügisel vastavat seadusandlust ning anti üritusele riigi ressursside toel uus käik. Nüüdsest kuulusid võõrapärased, halvakoälalised või labase tähendusega nimed muutmisele lihtsustatud korras ja tasuta. RPT kaasabil moodustati samal aastal Nimede Eestistamise Kesктоimkond ning samuti alustas tegevust Nimede Eestistamise Keskbüroo, mis lõi kampaania organiseerimiseks 250 kohalikku osakonda. Eestipäraste nimede propageerimiseks anti näiteks välja mitmesugust kirjasõna, korraldati rahvakoosolekuid ning tuntud inimestele, kelle nimi leiti olevat võõrapärane, läkitati koguni isiklikke üleskutseid.¹⁹

Lisaks tegeles RPT mitmete teiste rahvusliku meelsuse kasvatamisele suunatud üritustega. 1935. aastal alustati riigilippude levitamiseaktsiooniga, mille sihiks oli sinimustvalge viimine igasse majapidamisse. Erilise tähelepanu alla võeti maakodud, sest linnades oli riigipühadel lipu heiskamine nagunii kohustuslik. Kampaania ei piirdunud üksnes lipukasutamise propageerimisega, vaid hõlmas ka praktilisemaid meetodeid: nõuandeid lipuvarraste valmistamiseks, pakkumisi lipuriide soodsamalt ostmiseks jne. Kui 1936. aasta kevadel oli maakodudes 51 511 lippu, siis 1937. aasta võidupühaks oli nende arv tõusnud 116 666-le ning 1939. aasta suveks üle 150 000.²⁰

1936. aastal algas kodukaunistamise hoogtöö, mis oli suunatud Eesti avaliku ruumi välisilme parandamiseks. See hõlmas näiteks õuede kaunimat haljastamist, fassaadide ning aedade kordategemist ja oli suunatud nii eraisikutele kui ka erinevatele organisatsioonidele ja riigiasutustele (nt õhutati ka vallakeskuseid korrastama). Sarnaselt riigilipuaktsiooniga rajati ka sel puhul hulk kohalikke allorganisatsioone, mis pidi tagama ühiskonna laiema kaasamise. Ehkki aktsiooni läbiviimist segas kohati rahanappus, suudeti 1937–1938 üle värvida *ca*

¹⁸ Laura Vaan, *Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul*. Magistritöö, juhendaja Ago Pajur. (Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo osakond, 2005), lk 50.

¹⁹ *Samas*, lk 48–54.

²⁰ Vaan, „Propagandatalitus Eesti Vabariigis 1934–1940“, lk 49; Pajur, *Konstantin Päts*, lk 521–526.

neljandik taluhoonetest, korrastada mitukümmend kirikut, pea 500 koolimaja ning ligi 150 vallamaja. Rajati ligemale sadakond uut parki ning rohkelt muud haljastust.²¹

Samuti leidsid aset Pätsi patronaaži all toimunud üleriigiline raamatuaasta (1935), rahvarõivaste ja -kunsti propageerimine jne. Hinnates eelnimetatud initsiatiivide tulemuslikkust, on Ago Pajur osutanud, et ehkki kohati saavutati tõepoolest edu (nt kodukaunistamisega Eesti välisilme ilustamisel) ja teataval määral saab rahvustunde õhutamist ka iseseisvas rahvusriigis normaalseks pidada, siis kohati kippus kampaaniate toon paisuma ülepingutatult paraadlikuks, mis mõjus rahvale võõrastavalt ja naeruväärselt.²²

1.2. Eesti Vabariigi haldusjaotus ja kohanimekorraldus

Töö iseloomust lähtuva ülevaatlikkuse mõttes on siin haldusjaotust käsitletud alates Eesti Vabariigi iseseisvumisest, pöörates enim tähelepanu vahetult 1938. aastale eelnenud seisule. Et eestikeelse kohanimekorralduse ajalugu on märksa lühem ja materjalilt kompaktsem, võimaldab see esitada kogu emakeelsete kohanimedega korralduse ajaloo.

Eesti Vabariigis tegutsesid haldusüksustena maakonnad, vallad, linnad ja aastatel 1918–1938 ka alevid.

Eesti iseseisvumisel oli riigis kokku 9 maakonda: Harju, Järva, Lääne, Pärnu, Saare, Tartu, Viljandi, Viru ja Võru. 1920. aastal lisandusid Tartu rahulepingu alusel Eesti külge liidetud aladest moodustatud Petseri maakond (Narva tagused alad liideti Virumaaga) ja senistest Võru, Tartu, Viljandi ja Valka maakondade valdadest kujundatud Valga maakond.²³ Üheaegselt Valga maakonnaga oli plaanis moodustada ka eraldi Alutaguse maakond, kuid sellest siiski loobuti.²⁴ Uusi maakondi hiljem enam ei lisandunud, kuid teostati siiski mõningaid ümberkorraldusi olemasolevate piiride suhtes. Näiteks toodi 1925. aastal Võru maakonnast Tartu maakonda üle Meeksi vald. Seejärel püsisid maakonnapiirid muutumatuna kuni 1939. aasta vallareformini, mil toimus hulk muudatusi valdade maakondliku kuuluvuse osas.²⁵ Ehkki 24. jaanuaril 1934 kehtima hakanud uus vabadussõjalaste põhiseadus kaotas formaalselt maakonnad, jäid nad tegelikkuses haldusüksusena alles.²⁶

²¹ Vaan, „Propagandatalitus Eesti Vabariigis 1934–1940“, lk 49; Pajur, *Konstantin Päts*, lk 521–526.

²² *Samas*.

²³ Liivi Uuet, *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. (Tallinn: Eesti Omavalitsusliitude Ühendus / Riigiarhiiv, 2002), lk 26–34.

²⁴ Uuet, lk 34.

²⁵ Uuet, lk 53.

²⁶ Taavi Pae, Erki Tammiksaar, „See on ülesanne“, lk 19.

19. aprillil 1938 anti riigihoidja dekreediga „Maakonnaseadus“²⁷, mis jõustus sama aasta 1. mail.²⁸ Lisaks olemasolevate maakondade (kokku 11) loetlemisele sätestas seadus, et uute maakondade asutamise, olemasolevate kaotamise ja nende administratiivpiiride muutmise otsustab Vabariigi Valitsus siseministri ettepanekul, kes on kohustatud ära kuulama ka vastavate maavolikogude arvamused.²⁹

Eesti iseseisvumisel oli riigis kokku 378 valda.³⁰ Valdade osas oli vastavaks eriseaduseks 7. aprillil 1937 antud „Vallaseadus“³¹, mis hakkas kehtima sama aasta 1. mail.³² Seaduse järgi oli vald „maakonna halduslik alljaotis“, mille asutamise, kaotamise, liitmise ja territoriaalpiiride muutmise üle otsustas Vabariigi Valitsus siseministri ettepanekul.³³ Seadusega nähti ette ka vallareform, mis jõustus 1939. aasta aprillis. Õigupoolest oli vajadus suuremamahulise vallapiiride ümberkorraldamise järele tekkinud juba 1920. aastail, ehkki toona ei jõutud esialgsete eelnõude ja projektide koostamisest kaugemale. Liivi Uuet toob ühe peamise põhjusena esile valdade anakronistlikud piirid, mis enamike valdade puhul olid kehtestatud ligi 40 aasta eest. Vahepeal oli aga asustuspilt ja teedevõrk mitmel pool tugevalt ümber kujunenud. Uuesti tuli reform lauale 1933. aastal.³⁴ Taavi Pae ja Erki Tammiksaar on lisaks osutanud ka seniste väikevaldade elujõuetusele. Eriti 1929–1933. aastate üleilmse majanduskriisi ajal kannasid väiksed vallad tugeva majandusliku surve all: riigi seatud kohustusi (riigimaksude tasumine, koolide ülalpidamine, sotsiaalhoolekanne jne) oli keerulise finantsseisu tõttu üha keerukam täita.³⁵ 1935. aastal suudeti välja töötada ka reformi kava ja täpsem metoodika, kuid aasta lõpul avalikuks tulnud „vapside mässukatse“ tõttu puhkenud sisepoliitiliste pingete ja arengute tõttu pandi reform ajutiselt ootele.³⁶ Hoolimata reformi venimisest toimus kahel kümnendil siiski väiksemal hulgal muudatusi – nimevahetusi, valdade liitmisi ja uute valdade asutamisi.³⁷ 1939. aasta suure vallareformi tulemusena jäi Eestisse 369 valla asemel 248 valda.³⁸ Vallareformiga seonduv nimekorraldustöö oli ka 1938. aastal „Koha ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse“ alusel alanud nimede eestistamise üks

²⁷ Maakonnaseadus, 27.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 43, 405.

²⁸ Uuet, lk 50–51.

²⁹ Maakonnaseadus, §1, 2.

³⁰ Uuet, lk 37–44.

³¹ Vallaseadus, 21.04.1937. – Riigi Teataja 1937, 32, 310.

³² Pae ja Tammiksaar, „See on ülesanne“, lk 23.

³³ Vallaseadus, § 1, § 2; Uuet, lk 49.

³⁴ Uuet, lk 55–56.

³⁵ Pae ja Tammiksaar, „See on ülesanne“, lk 19.

³⁶ Pae ja Tammiksaar, „See on ülesanne“, lk 14, 21–23.

³⁷ Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 757–758, 761; Uuet, lk 54.

³⁸ Pae ja Tammiksaar, „See on ülesanne“, lk 26.

esemaseid fookuseid, tulles arutlusele Kohanimede Nõukogu esimesel koosolekul 1938. aasta septembri alul.³⁹

Linnade ja alevite arvukus oli iseseisvumisel vastavalt 10 (Tallinn, Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu, Kuressaare, Rakvere, Haapsalu, Paide, Paldiski) ja 5 (Nõmme, Jõhvi, Türi, Tapa Narva-Jõesuu). 1920. aastal lisandus ametlikult kolm uut linna: Narva, Valga ja Petseri.⁴⁰ Niisamuti tuli lisa ka alevitele – aastatel 1919–1927 omistati aleviõigused veel 17 asulale⁴¹, kusjuures pärast 1927. aastat enam uusi alevaid ei lisandunud.⁴²

1920. aastate keskpaigaks olid mitmed senised alevid sedavõrd kasvanud, et teemaks tõusis nende ülendamine linnadeks. Nõnda said 1926. aastal linnaõigused Tapa, Põltsamaa, Türi, Tõrva ja Nõmme ning 1936. aastal Otepää.⁴³ 19. aprillil 1938 antud „Linnaseadusega“⁴⁴ (jõustus 1. mail) muudeti linnaks 14 senist alevit – Antsla, Elva, Jõgeva, Jõhvi, Kallaste, Keila, Kilingi-Nõmme, Kunda, Kärkla, Mustla, Mustvee, Mõisaküla, Sindi ja Suure-Jaani. Võõpsu alev kaotati ja selle territoorium liideti Räpina vallaga.⁴⁵ Seega tõusis linnade koguarv 1938. aastal seniselt 19-lt 33-le (vt Lisa 1).

Linnaseadusega võeti olulise uuendusena kasutusele linnade klassifitseerimine, eristades pealinna ning esimese, teise ja kolmanda astme linna. Klassifitseerimise aluseks sai elanike arv, mis pidi esimese astme linnades olema üle 50 000, teise astme linnades üle 10 000 ja kolmanda astme linnades alla 10 000 elaniku (kõigi linnade astmeline liigitus on ära toodud käesolevatöö esimeses lisas).⁴⁶ Teise ja kolmanda astme linnad loeti kuuluvaks maakonna piiresse.⁴⁷ Esimese ja teise astme linnad võisid moodustada linnaosaid, millel olid oma valitsuslikud õigused (Narvas moodustati sellisena Narva-Jõesuu linnaosa, mis põhines 1934. aastal linnaga liidetud samanimelisel alevil). Samuti sätestati, et asulate nimetamine linnadeks toimub Vabariigi Presidendi otsusega ning linnade administratiivpiire määratakse Vabariigi Valitsuse otsusega.

³⁹ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 17–18, 27). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

⁴⁰ Uuet, lk 12–25, 28, 32–33.

⁴¹ 1919. aastal Jõgeva, Nuustaku (Otepää) ja Kilingi-Nõmme, 1920. aastal Põltsamaa, Kunda, Hauka (Antsla), Võõpsu (Võõpsu), Kärkla ja Mõisaküla, 1921. aastal Sindi, Tõrva, Kallaste, Mustvee, 1923. aastal Suure-Jaani ja Elva, 1924. aastal Keila ning 1927. aastal Mustla.

⁴² Uuet, lk 31, 34–35, 50.

⁴³ Uuet, lk 52–53.

⁴⁴ Linnaseadus, 27.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 43, 404.

⁴⁵ Uuet, lk 49–50, 53.

⁴⁶ Uuet, lk 50; „Täna sünnib 14 uut linna“, Postimees, 01.05.1938 (nr 117), lk 3.

⁴⁷ Maakonnaseadus, §1–§2.

Mõlemad otsused eeldasid siseministri vastavat ettepanekut, kusjuures ministril oli kohustus kuulata ära kohaliku omavalitsuse arvamusi.⁴⁸

Eestikeelse kohanimekorralduse alguseks võib reservatsioonidega pidada üleminekut uuele kirjaviisile 19. sajandi kolmandal veerandil. Nõnda käsitles kohanimekirjutamist põgusalt Jakob Hurt oma 1864. aastal ilmunud teatmikus “Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi”⁴⁹, kus ta muu hulgas rõhutas vajadust ühtlustada kirjavilt kohaliku hääldusega.⁵⁰ Sama põhimõtte andis tugevalt tooni ka käesolevas uurimuses lähivaatlusel oleva 1938.–1940. aastal tehtud toponüümide kohendamistöös, näiteks parandati vallareformi käigus senise Raiküla valla nimi sel argumendil Raikkülaks.⁵¹ Ehkki ametlikul tasandil olid Eesti Vabariigi iseseisvumiseni käibel venekeelsed kohanimed, kehtis tegelikkuses toponüümide kolmkeelsus (eesti, saksa, vene keeltes), mis tekitas üksjagu segadust. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses leidis aset kohatine kohanimevenestamine. Selle kõnekaimaks näiteks võib pidada Tartu (Dorpat) ümbernimetamist Jurjeviks 1893. aastal, ent venepäraste nimedega ristiti ümber ka mitmed vallad.⁵²

Iseseisvumise järel said ametliku staatuse vaid eestikeelsed kohanimed. Võõrkeelsete nimede parandamiskampaaniad algasid juba 1920. aastate algul, mil asuti mitmetes linnades kohandama võõrapäraseid tänavanimesid. 1922. aastal nimetati ümber Kõlleste vald (varem Krootuse) ja Otepää (Nuustaku) alev. Juhtrolli kandis selles Akadeemiline Emakeele Selts.⁵³ Samal aastal teostati Petserimaal vallapiiride reform, mille tulemusel lahutati senised neli valda 11-ks väiksemaks. Reformi motivatsioonina on Liivi Uuet nimetanud küll Petseri valdade territoriaalse ulatuse ühtlustamist ülejäänud Eestiga, kus vallad olid väiksemad, kuid märkimisväärne on, et selle käigus kadusid käibelt ka mõned senised selgelt võõrapärased nimed (nt Panikovitši, Slobodka). Järgnenud aastal nimetati vastloodud Mikitamäe, Obinitza ja Pankjavitsa vallad ümber Mäe, Meremäe ja Rootova valdadeks.⁵⁴ 1926. aastal jõudis korraldustöö ka kõige kõrgema tasemini – kindlaks määrati Eesti riiginime vasted võõrkeeltes:

⁴⁸ Uuet, lk 50.

⁴⁹ Jakob Hurt, *Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi* (Tartu: Tartu Õpetatud Eesti Selts, 1864).

⁵⁰ Eve Alender, Kairit Henno, Annika Hussar, Peeter Päll, Evar Saar, *Nimekorralduse analüüs* (Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2002), lk 23.

⁵¹ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 18). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

⁵² Alender, Henno, Hussar, Päll, Saar, lk 23.

⁵³ Samas, lk 23–24.

⁵⁴ Uuet, lk 35–36.

vastavalt Estonia (inglise, itaalia, hispaania, portugali keeltes) ja Estland (saksa, hollandi, rootsi, norra ja taani keeles).⁵⁵

1930. aastatel tõusnud rahvusluse taustal kujunes senine keeleline parandustöö konkreetsemalt eestistamiseks. Protsessi lülitus 1928. aastal asutatud Eesti Rahvusluse Ühing (ERÜ), mis taotles Eesti rahvustunde ja -ideoloogia süvendamist. ERÜ koostas planeeritud vallareformi tarbeks maakonniti võõrapärastena tunduvate vallanimede nimekirju ning saatis neid ühes omapoolsete soovitustega uute nimede osas laiali maavalitsustele; lisaks tegeldi ka näiteks Tartu tänavanimedega.⁵⁶ 1933. aastal kinnitas valitsus linnanimed ühtse kirjaviisi, mis lahendas rööpnimede probleemi Paldiskis. Varasemalt kasutati nüüd ametliku tunnustuse saanud nimekuju kõrvalt ka alternatiivi Baltiski.⁵⁷

Seejuures on märkimisväärne, et enne 1938. aasta „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadust“, millest on lähemalt juttu järgnevas alapeatükis, põhines nimekorraldustöö asjakohaste Eesti riiklike eeskirjade puuduse tõttu suuresti omaaegsetel Vene keisririigi seadustel.⁵⁸

1.3. „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus“

Aastatel 1938–1940 aset leidnud kohanimede eestistamise alusdokumendiks sai „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus“ (edaspidi ka kohanimeseadus, viidetes KKNKS). Seadus algas kindlasõnalise korraldusega: „§ 1. Haldusüksused, külad ja alevikud ning muud asulad peavad kandma eestipäraseid nimesid.“⁵⁹

Eelnõu oli arutlusel 3. märtsil 1937 peetud Vabariigi Valitsuse istungil, kus otsustati see anda läbivaatamiseks komisjonile, kuhu kuulusid sise-, haridus-, kaitse-, põllutöö- ja teedeminister. Komisjoni soovitustel tehti eelnõusse algse tekstiga võrreldes neli muudatust, millest siinse uurimuse kontekstis on olulisim Kohanimede Nõukogu asutamine. Nõukogu pidi tegutsema Siseministeeriumi juures nõuandva organina, ning selle olemust, mida kajastab kohanimeseaduse kolmas peatükk, on detailsemalt vaadeldud järgmises peatükis. Ülejäänud

⁵⁵ Samas, lk 23–24.

⁵⁶ Samas, lk 24; Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 758–759.

⁵⁷ Uuet, lk 53.

⁵⁸ Alender; Henno, Hussar, Päll, lk 23; Oskar Angelus, *Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus: ühes määruste, juhendite ja ringkirjadega* (Tallinn: 1939), lk 80.

⁵⁹ Angelus, lk 19.

kolm muudatust olid suunatud kinnistusüksuste nimede muutmise ja andmise protseduuri lihtsustamisele.⁶⁰

2. aprillil 1938 esitas siseminister Kaarel Eenpalu kohanimeseaduse kinnitamiseks riigihoidja Konstantin Pätsile, kuid esmalt käis eelnõu veel läbi Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonnast, mille direktor andis 12. aprillil teada, et osakonnal ei ole parandusettepanekuid.⁶¹ Riigihoidja kuulutas seaduse dekreedina välja 19. aprillil 1938, see avaldati 26. aprillil Riigi Teatajas ning jõustus 1. mail.⁶²

Seadusega koos esitatud seletuskirjas kirjutas siseminister seaduse vajadust põhjendades, et nii nagu 1935. aastal antud „Perekonna nimede korraldamise seaduse“⁶³ puhul, mis pidi kaotama võõrapärased perekonnanimed, „millised tekitasid väärarusaamist meie omakultuuris ja rahva omapärast“⁶⁴, on ka nüüd peamiseks motiiviks soov vabaneda võõrastest koha- ja kinnisvaranimedest, „kuna Eesti maakaart eriti mõnes piiriäärses osas jätab mulje, nagu oleks Eesti praegu veel mõne naaberriigi provints.“⁶⁵ Seesama argument ilmus hiljem ka mitmes ajalehes kohanimede eestistamist tutvustavate artiklite juures.

Lisaks seletuskirjale pakkus seaduse kohta lisateavet 1939. aastal ilmunud Siseministeeriumi üldosakonna abidirektori Oskar Angeluse koostatud raamat „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus: ühes määruste, juhendite ja ringkirjadega“, mis autori sõnul „tahab kaasa aidata kinnistusüksuste nimede eestistamise aktsiooni teostamisele, andes juriidilisi ja puhttehnilist laadi seletusi ning näpunäiteid“⁶⁶ nii protsessiga seotud ametnikele kui ka riigikodanikele.⁶⁷ Antud teatmikku on järgnevalt kasutatud ka seaduse teatavate aspektide paremaks avamiseks.

Seadus nägi eestipärase nime kandmise kohustuse ette maakondadele, linnadele, valdadele, küladele, alevikele ja teistele asulatele, samuti ka avalikele tänavatele, platsidele, parkidele, puisteedele, mägedele, veekogudele ja muudele linnades asuvatele avalikele paikadele, suvitus- ja ravitsuskohtadeks tunnustatud paikadele maapiirkondades ning kinnistusüksustele

⁶⁰ RA, ERA.31.3.2834, pag-mata. Siseminister Härra Riigihoidjale, 02.04.1938 (nr 3672).

⁶¹ *Samas*.

⁶² RA, ERA.31.3.2834, pag-mata. Riigihoidja otsus nr 314, 19.04.1938.

⁶³ Perekonnanimede korraldamise seadus, 26.10.1934. – Riigi Teataja 1934, 91, 735.

⁶⁴ RA, ERA.31.3.2834, pag-mata. Seletuskiri Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse juurde, 1938.

⁶⁵ *Samas*.

⁶⁶ Angelus, lk 3.

⁶⁷ *Samas*.

nii linnades kui ka maal.⁶⁸ Ehkki seadus seda otsesõnu ei maininud, juhtis Oskar Angelus tähelepanu, et eestipärase nime kandmise kohustus tuli lugeda kehtivaks ka raudteejaamade, piirivalvekordonite, postkontorite ja muude sarnast laadi asutuste puhul, „sest pole ettekujutatav, et näiteks võõrapärase nimega küla nime, kus asub postkontor, tuleb muuta, postkontor aga võib püsima jääda võõrapärase nimega“⁶⁹ ning seda enam, et ka kinnistusüksused peavad kandma eestipäraseid nimesid.⁷⁰

Võõrapärase nime kõrvalt tuli muuta ka labase tähenduse ja halva kõlaga nimed.⁷¹ Eesti õigekirjareeglitele mittevastavate nime parandamist mainiti seaduses üksnes kinnistuuksuste puhul, kuid Oskar Angeluse hinnangul eeldas seadus, eesmärgist lähtuvalt, samade sätete kohandamist ka kohanimede juures.⁷² Nendele kolmele kriteeriumile mittevastavad nimed võidi jätta muutmata juhul, kui need omasid Eesti ajaloo seisukohalt positiivset tähtsust.⁷³ Nimede keelelist külge – s.o eesti- ja võõrapärasuse, vigase ortograafia, labase tähenduse ja halva kõla täpsemat olemust, samuti ka „ajaloo seisukohalt positiivset tähtsust“ – puudutavat on detailsemalt käsitletud käesoleva töö kolmandas peatükis.

Eestistamisprotsessi nägi seadus ette järgnevalt: linna- ja maavalitsustel tuli siseministri määratud kuupäevaks kindlaks teha, millised haldusüksuste ja asulate toponüümid (kinnistusüksustega tegeldi eraldi) nende haldusalas kuuluvad kohanimeseaduse alusel muutmisele ning esitada seejärel oma ettepanekud uute nime osas ministeeriumile, lisades seejuures kohaliku linna- või vallavolikogu arvamuse. Ministeeriumis vaatas ettepanekud läbi Kohanimede Nõukogu. Lõpliku otsuse linnade ja maakondade osas langetas Vabariigi President, madalamal tasemel – s.o valdade, külade, alevike jne puhul – aga Siseministeerium. Oskar Angelus osutas seejuures, et vallareformiga seotud vallanimede korralduse kõrgeim otsustaja oli tegelikkuses president, kes pidi selle oma otsusega kehtima panema. Alles pärast seda läks juhtroll täielikult ministeeriumile. Samuti viitas ta, et seaduses pole selgelt öeldud, kes otsustab maakondade nime muutmise.⁷⁴ Reaalsuses ei tekkinud selle selgitamiseks vajadust, sest kõigi maakondade nimed hinnati eestipäraseks.⁷⁵ Teoreetilise vastuse tuletas Angelus seaduse tekstist (§ 2 teine lõige) ja leidis sel puhul otsustajaks olevat presidendi,

⁶⁸ KKNKS §1–§7.

⁶⁹ Angelus, lk 24–25.

⁷⁰ *Samas*.

⁷¹ KKNKS §2

⁷² KKNKS §16; Angelus, lk 31.

⁷³ KKNKS §2–§6

⁷⁴ Angelus, lk 24.

⁷⁵ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 27). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

kuivõrd talle peaks kuuluma ka maakonna-nimede andmine.⁷⁶ Avalike paikade nimed tuli siseministri määratud tähtjaks muuta kohaliku linna- või vallavolikogu otsusega, mis kuulus kinnitamisele järelevalveasutustes. Sellisteks asutusteks olid Angeluse selgitusel pealinna, esimese ja teise astme linnade ning kolmanda astme maakonnalinnade puhul vastavalt siseminister, muude kolmanda astme linnade puhul kohalik maavanem ja vallavolikogude puhul maavalitsus.⁷⁷ Raudteejaamade, postkontorite jt samalaadsete asutuste nimede muutmise protseduuri seadus selgelt ei sõnastanud, kuid Angelus omistas selle neile institutsioonidele ja isikutele, kellele on asjakohastes seaduses see võim omistatud, seega raudteejaamade puhul teedeminister, postkontorite puhul Postitalituse direktor jne.⁷⁸

Kohanimeseaduse rakendamisega kaasnes kõigi maareformi käigus endiste mõisate maadele loodud asunduste ümbernimetamine küladeks. Neile küladele tuli nüüd kohalikel maavalitsusel leida sobiv nimi. Niisamuti tuli uued nimed anda teistele uutele asulatele, mis nimetati küladeks või alevikeks. Üldjuhul pidi sel puhul nimeettepaneku esitama kohalik maavalitsus, kuid Põllutöoministeriumi rajatud asulate puhul tuli ettepanek teha ministeeriumil.⁷⁹

Seaduse lõppeeskiri nägi veel ette, et siseministeeriumil on õigus anda seaduse toetamiseks täiendavaid määrusi ja juhtnööre. Antud materjali on täpsemalt käsitletud töö kolmandas peatükis.

⁷⁶ Angelus, lk 24. Angelus on raamatus maakonna nimede muutmise küsimust selgitades ekslikult viidanud KKNKS §3-le.

⁷⁷ KKNKS §6; Angelus, lk 36.

⁷⁸ Angelus, lk 25.

⁷⁹ KKNKS §4.

2. Kohanimede Nõukogu

2.1. Ülesanded ja koosseis

Kohanimeseaduse §33 nägi Kohanimede Nõukogule (KNN) ette järgnevad ülesanded:⁸⁰

1. koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise alal üldiste põhimõtteliste küsimuste selgitamine ja kaalumine;
2. käesoleva seaduse teostamiseks antavate määruste ja juhtnõõride kavade läbivaatamine;
3. eestistamisele kuuluvate kohanimede suhtes seisukoha võtmine;
4. sundeestistamisele kuuluvate kohanimede suhtes seisukoha võtmine (§ 17);
5. muud küsimused koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise alal, mis Siseminister annab nõukogule kaalumiseks ja seisukoha võtmiseks.

Neljandas punktis peeti silmas seaduse § 17-s kirjeldatud protseduuri, mille käigus oli nõukogu kohustuseks vaadata läbi linna- ja maavalitsuste koostatud sundeestistamisele kuuluvate kinnistusüksuste nimekirjad.⁸¹

Oskar Angelus juhtis seadust kommenteerides ja selgitades tähelepanu asjaolule, et ehkki KNN loodi abiorganina seaduse elluviimiseks (vt ka ülesannete esimene punkt), ei ole nõukogu siiski mõeldud olema nõuandev asutus kohalikele omavalitsustele ja kodanikele, kes peaksid vajaduse korral selgituste saamiseks pöörduma otse Siseministeeriumi poole.⁸²

KKNKS-i järgi pidi nõukokku kuuluma 11 liiget, kes esindasid nimede eestistamisega seotud Eesti Vabariigi ministeeriume ja mitmeid organisatsioone (näiteks Eesti Linnade Liit ja Akadeemiline Emakeele Selts).⁸³ Samas jäeti koosseisust kõrvale Eesti Rahvusluse Ühing, mis propageeris juba 1930. aastate alul aktiivselt vallanimede eestistamist, koostades selleks omavalitsustele konkreetseid soovitusettepanekuid.⁸⁴ Samalaadset tegevust jätkati ka 1938. aastal.⁸⁵ Ehkki nii ERÜ kõrvalejätmist kui ka selle põhjust KNN-i arhiivimaterjalides ei mainita, võib Siseministeeriumi ja ERÜ kirjavahetust jälgides pakkuda, et selleks olid riigiasutuste ja ERÜ omavahelised vastuolud.

⁸⁰ RA, ERA.14.2.440, l. 45. Siseministeerium Vabariigi Valitsusele, 28.09.1938 (nr 1271).

⁸¹ KKNKS §34.

⁸² Angelus, lk 77.

⁸³ KKNKS §31.

⁸⁴ Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 758–759.

⁸⁵ RA, ERA.14.2.440, l. 224. Eesti Rahvusluse Ühing Mäksa Vallavalitsusele, 29.10.1938.

2. juunil 1938 saatis siseministri abi August Tuulse välja ringkirja, milles palus nõukogu koosseisu kuuluvatel asutustel nimetada nõukogusse enda esindajad, „kuna lühemal ajal võib tekkida tarvidus käesoleva nõukogu kokkukutsumiseks.”⁸⁶ Vastused saabusid järgneva kuu jooksul ning juuli alul kinnitati nõukogu koosseis Siseministeeriumis:⁸⁷

1. Esimees – siseminister Richard Veermaa;
2. Esimehe aseaitaja – siseministri abi August Tuulse;
3. Haridusministeeriumi esindaja – muinsuskaitse inspektor magister Eerik Laid;
4. Põllutöministeeriumi esindaja – üldosakonna abidirektor Karl Jõgise;
5. Siseministeeriumi esindaja – üldosakonna direktor Oskar Angelus;
6. Sõjaministeeriumi esindaja – Sõjavägede staabi topo-hüdrograafia osakonna ülem kolonel Eduard Ahman;
7. Teedeministeeriumi esindaja – nõunik Allo Pakri;
8. Eesti Linnade Liidu esindaja – sekretär Kaarel Tammiste;
9. Eesti Maaomavalitsuste Liidu esindaja – peasekretär Paul Männik;
10. Akadeemilise Emakeele Seltsi esindaja – professor Andrus Saareste;
11. Akadeemilise Ajaloo Seltsi esindaja – Tallinna Linnaarhiivi abijuhataja magister Rudolf Kenkmaa.

Alaliste liikmete kõrval võis esimees kutsuda nõukogu töös osalema asjatundjaid, kellele anti nõukogu koosolekul täielik hääleõigus.⁸⁸ Sellise koosseisuvälise liikmena osales nõukogu töös keeleteadlane ja Kohtuministeeriumis toimetajana töötanud Eduard Roos, kes kuulus ühtlasi Akadeemilise Emakeele Seltsi nimede eestistamise toimkonda ning oli keeleliseks nõuandjaks Nimede Eestistamise Keskbüroos. Keeleteadlasena paluti Roosil tihti hinnata erinevate olemasolevate nimede ja muutmissetpanekute pädevust koha- ja kinnistusnimesid hõlmava reeglistliku raames. Võib koguni öelda, et tema panus koosseisuvälise eksperdina ületas mõnegi nõukogu korralise liikme oma. Kohanimede Nõukogu esimesel koosolekul

⁸⁶ RA, ERA.14.2.440, l. 3. Siseministeerium Sõjaministeeriumile, Haridusministeeriumile, Põllutöministeeriumile, Teedeministeeriumile, Eesti Linnade Liidule, Eesti Maaomavalitsuste Liidule, Akadeemilise Emakeele Seltsile, Akadeemilise Ajaloo Seltsile, 02.06.1938 (nr 480).

⁸⁷ RA, ERA.14.2.440, l. 4. Teedeminister Siseministeeriumile, 03.06.1938 (nr 1124); RA, ERA.14.2.440, l. 5. Eesti Linnade Liit Siseministeeriumile, 03.06.1938 (nr 480); RA, ERA.14.2.440, l. 6. Akadeemiline Emakeele Selts Siseministeeriumile, 04.06.1938 (nr 230); RA, ERA.14.2.440, l. 7. Põllutöministeerium Siseministeeriumile, 07.06.1938 (nr 1022); RA, ERA.14.2.440, l. 8. Haridusministeerium Siseministeeriumile, 11.06.1938 (nr 29); RA, ERA.14.2.440, l. 9. Sõjavägede Staap Siseministeeriumile, 11.06.1938 (nr 466); RA, ERA.14.2.440, l. 10. Akadeemiline Ajaloo Selts Siseministeeriumile, 11.06.1938 (nr 41); ERA.14.2.440, l. 11. Eesti Maaomavalitsuste Liit Siseministeeriumile, 14.06.1938 (nr 85); RA, ERA.14.2.440, l. 2. Siseministeeriumi teadaanne Kohanimede Nõukogu koosseisu kohta, 01.07.1938.

⁸⁸ KKNKS §31.

osales koosseisuväliselt siseministri kutsel ka siseministeeriumi omavalitsuste talituse inspektor Teofil Teder, kes oli juhtinud nõukogu esimese koosoleku ettevalmistamist.⁸⁹

Seadus nägi ette, et nõukogu koosolekust osa võtnud liikmetele kompenseeritakse sõidukulud ja „võidakse tasu maksta Vabariigi Valitsuse poolt määratud normide kohaselt.“⁹⁰ Siseminister Richard Veermaa ettepanekul määrati valitsuse otsusega 29. septembrist nõukogu liikmetele ja koosolekutel osalevatele koosseisuvälistele asjatundjatele töötasuks 7,50 krooni igalt koosolekult, kuivõrd nõukogus arutlusele tulnud küsimused nõudvat põhjalikku ettevalmistust, näiteks tutvumist raskesti käädesaadavate ajalooliste dokumentidega, ning „igal koosolekul on kaalumisel uued küsimused, mistõttu nõukogu töö erineb tunduvalt harilikkude komisjonide tööst, mis korraldatakse ühe ja sama küsimuse selgitamiseks.“⁹¹ Väljaspool Tallinna elanud liikmetele ja ekspertidele määrati seejuures tasuks 10 krooni ning nõukogu erikomisjoni kuulujad pidid saama lisaks 7,50 krooni igalt komisjoni istungilt, millel osaleti.⁹² Teatava võrdlusena sobib osutada, et Eesti keskmine palk oli sel perioodil 103 krooni kuus, riigiametnikel seejuures 150–200 krooni kuus.⁹³

Väljaspool Tallinna elanud nõukogu liikmetele tuli tööga seotud sõidukulud hüvitada vastavalt „Ametisõitude tasu seaduses“⁹⁴ ettenähtud sõidukulude II järgu normidele ja võimalustele – see tähendab kulude arvestamist rongisõidul II klassi tariifi järgi, laevasõidul I klassi tariifi järgi ning hobustega sõites küüdi või postijaamade kahehobuse taksi järgi.⁹⁵

2.2. Töökorraldus ja nõukogu erikomisjon

Nõukogu koosolekute protseduurilise külje pani paika kohanimeseaduse §34. Koosolekuid pidi kokku kutsutama siseministri korraldusel tarviduse järgi või nõukogus esindatud ministeeriumide nõudmisel. Nõukogus esindatud organisatsioonid ja teised, esindamata ministeeriumid võisid nõukogu kokkukutsumise algatama siseministri kaudu.⁹⁶ Nõukogu koosolek oli otsusevõimeline, kui sellest võtsid osa esimees või asetäitja ja vähemalt neli liiget,

⁸⁹ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 17). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938; RA, ERA.14.2.442, l. 1. Siseministri ülesandel kokku kutsutud nõupidamise protokoll valdade nimede eestistamise ja parandamise asjus, 31.08.1938.

⁹⁰ KKNKS §31, §34.

⁹¹ RA, ERA.14.2.440, l. 45. Siseministeerium Vabariigi Valitsusele, 28.09.1938 (nr 1271).

⁹² *Samas*; RA, ERA.14.2.440, l. 48. Vabariigi Valitsuse otsus 29.09.1938.

⁹³ Reet Naber, Arto Oll, *Pagide pillutada* (Tallinn: Argo, 2021), lk 166.

⁹⁴ Ameti sõitude tasu seadus, 05.04.1935. – Riigi Teataja, 1935, 33, 285.

⁹⁵ RA, ERA.14.2.440, l. 45; RA, ERA.14.2.440, l. 48.

⁹⁶ Angelus, lk 79.

seejuures langetati otsuseid lihthäälteenamusega avalikul hääletamisel ning häälte poolnemisel oli otsustavaks koosoleku juhataja hääl.⁹⁷

Kokku pidas nõukogu neli istungit. Esimene neist toimus 7. septembril 1938, mil vaadati läbi maakondade ja linnade nimed ning seejärel valdade nimed.⁹⁸ Järgmine koosolek toimus täpselt kuu aega hiljem ning sellel vaadati läbi ja kiideti heaks nii koha- ja kinnistusüksuste nimede eestistamise keelelised juhendid kui ka koha- ja kinnistusüksuste korraldamise määrus.⁹⁹ Kolmandaks koosolekuks koguneti alles 1940. aasta 16. veebruaril, mil eestistamisfookus oli jõudnud külade tasemele.¹⁰⁰ Neljas ja viimane koosolek toimus samal päeval: jätkati külanimede läbivaatamist ning viimaks käsitleti ka Kilingi-Nõmme ja Sindi nimeküsimust.¹⁰¹

Kohanimede Nõukogu erikomisjon moodustati lähtuvalt kohanimeseaduse §32-st KNN-i esimesel koosolekul 7. septembril 1938 seaduse “rakendamisel esilekerkivate küsimuste ettevalmistamiseks” kolmeliikmelise kehana, mis võis kutsuda oma tööst osa võtma sõnaõigusega asjatundjaid.¹⁰² Esimest korda 29. novembril 1938 kokku tulnud erikomisjon käis koos 22 korda, viimane koosolek toimus 17. veebruaril 1940.¹⁰³

Komisjoni kuulusid Siseministeeriumi üldosakonna abidirektor Oskar Angelus, kes valiti esimesel erikomisjoni istungil ka selle esimeheks, Akadeemilise Emakeele Seltsi esindajana professor Andres Saareste ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi esindajana magister Rudolf Kenkmaa, kelle alates 5. veebruaril 1940 peetud koosolekust vahetas välja Riigi Keskarhiivi arhivaar magister Hugo Rebane. Koosseisuvälise eksperdina osales kõigil erikomisjoni koosolekutel Eduard Roos.¹⁰⁴

⁹⁷ RA, ERA.14.2.440, l. 45.

⁹⁸ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

⁹⁹ RA, ERA.14.2.442, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 2, 07.10.1938.

¹⁰⁰ RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 3, 16.02.1940.

¹⁰¹ RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 4, 16.02.1940.

¹⁰² RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 27). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

¹⁰³ RA, ERA.14.2.442. Kohanimede nõukogu koosolekute protokollid, 07.09.1938–18.10.1938; RA, ERA.14.2.708. Kohanimede Nõukogu koosolekute protokollid, 04.05.1939 – 28.07.1939; RA, ERA.14.2.709. *Kohanimede Nõukogu koosolekute protokollid*, 05.02.1940–17.02.1940.

¹⁰⁴ *Samas*.

Kohanimede Nõukogu koosolekutel langetatud otsused toponüümide sobivuse või sobimatuse kohta ei pruukinud alati olla lõplikud. Näiteks võttis KNN Petserimaal asunud Irboska ja Laura valdade suhtes seisukoha, et nende senised nimed tuleks ajaloolistel põhjustel säilitada, kuid hiljem nimetati need sellegipoolest president Pätsi kinnitusega ümber vastavalt Linnuse ja Lõuna vallaks.¹⁰⁵

Jättes aga kõrvale erandlikud olukorrad ja arvestades vallanimede muutmise üldpilti, summeerib Madli-Johanna Maidla, et nõukogu omas lõplike nimede määramisel kõige suuremat rolli – 249-st nõukogu heakskiidu saanud vallanimest läks reformis kasutusele 239.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Madli-Johanna Maidla, *Valdade nimeküsimus*, lk 18–19.

¹⁰⁶ *Samas*.

3. Kohanimede eestistamise teoreetilis-ideeline raamistik

3.1. Keelelised lähtepunktid

Kohanimede muutmise esmase keelelise baasraamistiku sätestanud kohanimeseadus nägi ette, et haldusüksused ning külad, alevikud ja muud asulad peavad kandma eestipäraseid, halva tähenduse ja labase kõlata nimesid, mis vastavad keelenormidele ja õigekirjutusreeglitele.¹⁰⁷ Arusaadavalt oli protsessi läbiviimiseks vajalik need mõisted selgelt defineerida ja piiritleda.

Sellealase tööga alustati Kohanimede Nõukogu teisel koosolekul 1938. aasta oktoobris, mil vaadati läbi ja kiideti heaks nõukogule esitatud “Kohanimede muutmise keeleliste juhendite” mustandid. Samal koosolekul kiideti heaks ka 11. oktoobril 1938 siseministri antud “Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise määruse” (edaspidi ka kohanimemäärus) mustand.¹⁰⁸ Hiljem tegid nii KNN kui selle erikomisjon mitmeid väiksemaid, täpsustavaid otsuseid, millest on räägitud asjakohaste alapeatükkide juures.

Eestipäraseid kohanimed jagunesid viide gruppi: 1) selgelt eestikeelsed ning eestipärase foneetikaga, kohanime käändes (st omastavas, erandina nimetavas) esinevad tüvi- või liitsõnad (nt Metsakuru, Meeldemäe); 2) käändsõna- või kohanimeliidetega, lisaks eestipärase hääldusega (mh nt Jäneda; Rutja; Kauksi; Laikma; Ilmandu; Mägipe; Ädara; Emmaste; Üüvere); 3) tähenduseta, kuid häälikkombinatsioonilt eestiilmelised nimetused (nt Hino, Övi); 4) eestipäraseid nimed või liitmoodustised, mille osis(t)eks on eestipärane nimi/nimed (Jaanimäe, Peedu); 5) tähenduslikult või foneetiliselt eestipärane välismaise riigi-, rahva- või linnanimi (Saksa, Vene).¹⁰⁹

Neljandas punktis mainitud nimede eestipärasuse hindamisel lähtuti üldiselt Julius Mägiste teosest „Eestipäraseid eesnimesid“¹¹⁰, ent erandlikult loeti eestipäraseks ka häälikuliselt eesti keelega kohanenud võõrnimed (nt Villemi, Maarja).¹¹¹

Võõrapäraseiks loeti nimed, mis olid: 1) selgelt võõrkeelsed (Griva, Annenhofi), tuletatud võõrkeelsete liidetega või koosnevad eesti- ja võõrkeelseist sõnadest (Dreimanni, Kilomanni); 2) tähenduseta, kuid häälikkombinatsioonilt võõrapärase ilmega või ilmselt võõra algupäraga (Aula-Vintri, Hakabakani); 3) foneetiliselt võõrapäraseid (Irgriš, Ala-Böstra). Samuti arvati

¹⁰⁷ KKNKS §1–§2.

¹⁰⁸ RA, ERA.14.2.442, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 2, 07.10.1938.

¹⁰⁹ Angelus, lk 20–24; RA, ERA.14.2.442, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 2, 07.10.1938.

¹¹⁰ Julius Mägiste, *Eestipäraseid eesnimesid* (Tartu: Nimede Eestistamise Liit, 1936).

¹¹¹ Angelus, lk 23; RA, ERA.14.2.442, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 2, 07.10.1938.

võõrapäraseks toponüümidenä esinevad rahvusvahelised sõnad (Hospidali, Promenaadi), võõrapärased välismaised koha- või rahvusenimed (Kameruni, Iisraeli) ning võõrapärased eesnimed või nimed, mis koosnesid eestikeelsest sõnast ja võõrnimest (nt Reinholdi, Hiobi). KNN-i erikomisjoni esimesel istungil tehtud otsusega liigitati võõrapäraseks ka segatüüpi kohanimed, mis koosnesid võõrapärasest ja eestipärasest või erapooletust sõnast (nt Ivan-Linnamägi, Suure-Buravitsa).¹¹²

Samuti eksisteeris eraldi kategooria **erapooletute nimede** näol, kuhu loeti kohanimed, mida ei saanud selgelt pidada ei eesti- ega võõrapärasteks (nt Jaska, Holdi). Erikomisjon arvas hiljem erapooletuks veel eestipärasest sõnast/nimest ja erapooletust sõnast/nimest koosnevad liitnimed. (nt Prentsussauna, Ahtme-Einigi). Erapooletute nimede muutmise polnud kohustuslik, küll aga ei olnud seaduse § 1-st lähtuvalt lubatud anda uusi erapooletuid nimesid.¹¹³

Labase tähendusega või halva kõlaga nimedeks olid sõimusõnad, halvaks pandavate elukutsete nimetused või halba omadust tähistavad sõnad (Mõrtsuka, Joodiku, Libumäe). Samuti otseselt halva tähendusega või halva tähendusega seostatud tarbeasjade, esemete, loomade ja kehaosade nimetused (Julga, Junnküla, Sigala) ning sõnad, mis on pilkelise või koomilise varjundiga (Nahkanuia, Sandiväsitaja, Nolgu).¹¹⁴

Seadus ei näinud otsesõnaliselt ette **kohanime õigekirjalist parandamist**, kuid seadust kommenteerinud Oskar Angeluse arvates tuli seda seaduse eesmärgist lähtuvalt siiski teha sarnaselt seaduse järgi parandamisele kuuluvatele kinnistusüksuste nimedele. Samuti polnud Angeluse järeldusel lubatav õigekirjutuslikult vigaste uute nimede andmine.¹¹⁵ Angelusest lähtuvalt on järgnevalt parema ülevaate saamiseks kasutatud paralleelselt mõlemat kategooriat puudutavaid juhendeid. Konkreetselt kohanime parandamist käsitles aga „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise määrus“, mis sedastas, et toponüümide parandamisel tuleb järgida üldsõnade puhul kehtivaid grammatilis-ortograafilisi juhiseid. Toonitati põhimõtet, mis oli levinud ka kohanime parandamise algusetapil 1920. aastatel, et parandused peaksid võimalikult lähtuma nime kohalikust hääldusest. Õigekirjutuslikule parandamisele kuulusid eestipärased kohanimed, mis olid vanas või võõrapärase kirjaviisis või mis ei vastanud kehtivaile kokkukirjutamis- või teistele õigekirjareeglitele. Erandid tehti

¹¹² Angelus, lk 26–27.

¹¹³ Samas, lk 27–28.

¹¹⁴ Samas, lk 28–29.

¹¹⁵ Samas, lk 31.

seejuures eestipärastele, kuid murdekeelsetele nimedele (nt Lemmäkäno, Tsiргу). Lisaks ka veel -maa, -saare, -soo ja -loo lõppliitega nimedele, kui need lõpud esinesid lühendatult (nt Naitsema, Laisare) ning liitsõnalistele nimedele, kui nende esiosa lõpul olev kahekordne kaashäälik oli kirjutatud ühekordselt ning nime liitsõnaline tähendus oli seeläbi muutunud segaseks.¹¹⁶

Eraldi tuleb peatuda veel sõnade „küla“ ja „mõis“ esinemisel toponüümides. Esmalt leidis KNN-i erikomisjon, et „mõis“ võiks kohanimedes püsima jääda ning „küla“ kokku- või lahkukirjutamist külanimedes tuleks otsustada iga nime puhul eraldi.¹¹⁷ „Küla“ puudutav sätestus vaadati ümber Kohanimede Nõukogu kolmandal koosolekul, kus määrati, et see tuleb kirjutada eelnevast sõnast lahku, kui nimetus on liitüvi (nt Sandiväsitaja küla, Lõunakuru küla), tuletatud tüvi (nt Pajusi küla, Kivestu küla) või lihttüveline sõna (Sänna küla, Väo küla). Erandina võis „küla“ kirjutada eelneva sõnaga kokku, kui nimetuse eelosa on nimetavas käändes või konsonanttüveline sõna (Vanaküla, Helmküla), abisõna (nt Eesküla, Altküla) ning ka siis, kui see traditsiooniliselt kõnes ja kirjas liitus peasõnaga, mis tihti oli maastiku, rahvuse või muu levinud üldnimetus (nt Ojaküla, Rabaküla, Metsaküla). Seejuures asuti seisukohale, et uuesti antud nimedes või mõisatest kujundatud külade nimedes võib sõna küla jääda peasõnast lahku.¹¹⁸ Selle üldreegli rakendamiseks volitati KNN-i neljandal koosolekul erikomisjon „konkreetseil juhtudel otsustama“, millal küla kokku või lahku kirjutatakse.¹¹⁹

2.2. Praktilised kaalutlused ja ideoloogiline külg

Lisaks keelelistele põhjustele lähtuti nimede muutmisel praktilistest kaalutlustest, mis olid eelkõige seotud püüetega hoida ära sama nime mitmekordsel andmisel tekkida võivaid segadusi. Tihti oli konkreetseks probleemiks posti korrektne ja efektiivne liikumine.

Nõnda tuli lauale nii Tartu- kui Virumaal asuvate Roela valdade küsimus, mille puhul saadeti kuus keskmisel 5–6 kirja valesse valda. Siseministerium pooldas Virumaa Roela nime säilitamist, kuivõrd see oli vanem, nähes ette, et sealne Viru-Roela postiagentuur tuleb nimetada lihtsalt Roelaks.¹²⁰ Tartumaa vallale nähti uue nimena ette Voore. Ehkki vallavalitsus pidas uut nime vajadusel vastuvõetavaks, juhiti tähelepanu, et Voore nime kandev postiagentuur on Tartumaal (Kambjas) juba olemas ning lisaks oldi võrdlemisi kriitilised nimemuutuse

¹¹⁶ KKNKM §4–§6.

¹¹⁷ RA, ERA.14.2.708, pag-mata. Kohanimede Nõukogu erikomisjoni 04.05.1939 koosoleku protokoll.

¹¹⁸ RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 3, 16.02.1940.

¹¹⁹ RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 4, 16.02.1940.

¹²⁰ Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“ lk 764–765.

põhjenduse suhtes, paludes praegune nimi säilitada. “Kui kirjad valesti sihitakse, siis on see kirja saatja süü ja ei saa tema ka siis nuriseda, kui kiri hilineb,” nenditakse vallavalitsuse kirjas siseministeeriumile ja lisatakse, et ka valesse valda jõudnud kiri viibib postiteenistuse igapäevase töö tõttu maksimaalselt vaid päeva.¹²¹ Lõpplahendusena määrati Voore valda jäänud Roela postiagentuuri uueks nimeks Talvikese.¹²²

Siiski ei kutsunud kattuvad nimed iseenesest tingimata esile nimemuutusi. KNN asus oma esimesel koosolekul seisukohale, et olukord, mil vallal ja linnal on sama nimi (nt Mõisaküla linn ja Mõisaküla vald) ei tekita tegelikult elus probleeme ning pelgalt sel põhjusel ei saa nimemuutusi õigustada.¹²³ Mõnevõrra üllatavalt osutas Oskar Angelus kohanimeseadust kommentaarides, et valla ja samas vallas asuva samanimelise küla puhul on muutmine õigustatud.¹²⁴ Kohanimeseadus ja -määrus käsitlesid sagedase esinevuse küsimuses vaid kinnistunimesid.¹²⁵ Eelnev lubab arvata, et raudkindlat seisukohta selles küsimuses polnud ja tõenäoliselt vaadeldi iga juhtumit eraldi.

Eraldi võib käsitleda veel pikki mitmesõnalisi nimesid, mille kasutamine oli nende pikkuse tõttu tülikas. See tuli teemaks Lääne maavalitsuse arupärimises siseministeeriumile (algselt ebakorrektselt KNN-ile). Maavalitsuse küsimusele, kas selliste nimede lühendamiseks on seaduslikku alust, vastas Siseministeerium, et sellistel puhkudel tuleb eelistada nime lühendamist (nt Tiharu-Vilima võiks nimetada Tiharuks või Vilimaks), kuid vaid juhul, kui puuduvad muud takistused (nt vallas on lühendatavat kuju kandev küla juba olemas). Seejuures seaduslikule alusele vastuses ei osutatud.¹²⁶

Kirjutades toponüümika eestistamist motiveerinud asjaoludest, rõhutavad Pae, Maidla ja Tammiksaar puhtpragmatiliste aspektide kõrvalt ka aktsiooni rahvuslikku aspekti.¹²⁷ Selle ilmestamiseks on sobilik tsiteerida ajakirjandust, täpsemalt 1938. aasta 20. aprillil Päevalehe esiküljel ja Postimehes ilmunud artiklit, mis teavitas lugejat eelmisel päeval vastu võetud kohanimeseadusest: „Kolm aastat tagasi, kui anti Perekonnanimede korraldamise seadus, oli selle seaduse andmise peamiseks motiiviks soov vabaneda võõrapärastest perekonnanimedest,

¹²¹ RA, ERA.14.2.440, l. 79. Roela Vallavalitsus Siseministeeriumile, 24.09.1938.

¹²² Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 764–765.

¹²³ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1. 07.09.1938

¹²⁴ Angelus, lk 30.

¹²⁵ Angelus, lk 54, 83.

¹²⁶ Angelus, lk 30; RA, ERA.14.2.440, l. 185. Lääne Maavalitsus Kohanimede Nõukogule, 12.12.1938 (nr 6624); RA, ERA.14.2.440, l. 187. Siseministeerium Lääne Maavalitsusele, 03.01.1939 (nr 1950);

¹²⁷ Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 755–756.

mis tekitasid väärarusaamist meie omakultuurist ja rahva omapärast.“¹²⁸ Niisamuti keelitati käituma ka kohanimedega.¹²⁹

Teataval määral võib sellist motiivi näha ka õigusteadlase professor Leo Leesmendi artiklis ajalehes Uus Eesti, kus ta nägi reformi ühe eesmärgina elustada unustuseljäänud vanu eesti kohanimesid, kuivõrd muistsed omanimed on segunenud aja jooksul võõrvallutajate järgi antud nimetustega ning ka mainitud omanimed on aja jooksul võõrvõimude institutsioonide tegevuse tõttu kohati „valatud saksa keelseisse vormesse“.¹³⁰

Ideoloogilisuse vaatenurgas on huvipakkuv vaadata ka seda, millisena nimede võõrapärasust ja sobimatust üldse nähti. Eestistamisprotsessi materjale vaadeldes selgub, et seda ei tehtud vaid range vastandusega eestipärasele. Nagu eelnevalt kohanimeseadust tutvustades mainitud, lubas see muutmata jätta tavaoludes muutmisele kuulunud nimed juhul, kui need olid seotud Eesti üldise või kohaliku aja- või kultuuriloo seisukohalt hinnatud traditsiooniga (sel põhjusel sooviti alul säilitada Irboska valda Petserimaal) või olid nimetatud valdkondades tuntud või teenekate isikute perekonnanimed (nt Kreutzwaldi, samuti Gonsiori tänav Tallinnas).¹³¹ Oskar Angelus märkis antud aspekti kommenteerides, et seaduse sõnastusest lähtuvalt pole lubatud avalikele paikadele uusi võõrapäraseid, kuigi positiivse varjundiga nimesid anda.¹³²

Nõnda ei kuulunud muutmisele Virumaal asunud ingerisoomlaste koha- ja kinnistusüksuste nimed, mille puhul määras KNN-i erikomisjon oma esimesel koosolekul 1938. aasta novembris, et sellist sorti nimed ei kuulu muutmisele, välja arvatud juhul, kui omanik selleks soovi avaldab. Seejuures võidi uueks nimeks võtta vaid eestipärane nimi. Küll aga nähti parandamisele kuuluvatena nimesid, mis ei vastanud Eesti ortograafia teatavate kaashäälikute ning y-tähe osas, näiteks Pyyntö (parandatult Püündö), Haopata (Haopada) ja Rahikke (Rahike).¹³³

Palju laiemat vastukaja tekitas aga rannarootsi nimede küsimus, millega seonduv jõudis isegi Rootsi ajakirjandusse (muuhulgas pealkirja all “Ohustatud rootslus Eestis”).¹³⁴ Rootsi saatkond pöördus selles küsimuses 1938. aasta lõpus Välisministeeriumi poole, kes omakorda esitas

¹²⁸ „Tuleb kohanimede eestistamine“, Päevaleht, 20.04.1938 (nr 106), lk 1.

¹²⁹ „Kohanimed eestistatakse“, Postimees, 20.04.1938 (nr 106), lk 5.

¹³⁰ Leo Leesment, „Uute valdade nimetused olgu eestipäraseid“, Uus Eesti, 04.09.1938 (nr 242), lk 4.

¹³¹ Angelus, lk 29, 35; Pae, Maidla, Tammiksaar, „Vallanimede küsimus“, lk 757.

¹³² Angelus, lk 29, 35.

¹³³ RA, ERA.14.2.442, pag-mata. Kohanimede Nõukogu erikomisjoni 29.nov.1938.a. koosoleku protokoll.

¹³⁴ RA, ERA.14.2.443, pag-mata. Eesti saatkond Rootsis Välisministeeriumile, 15.06.1939 (nr 418); Alender, Henno, Hussar, Päll, Saar, lk 25.

järelepärimise Siseministeeriumile, kust kinnitati, et rootsipäraseid (kinnistusüksuste) nimesid ei kavatseta muuta paikades, kus rootsi vähemusrahvus on enamuses, sest ministeeriumi ja KNN-i arvates omavad need nimed positiivset tähtsust Eesti ajaloo seisukohalt.¹³⁵ Kohanimede Nõukogu ja selle erikomisjoni protokollidest analoogset seisukohta aga ei leia. Küll aga on teema hiljem, 1939. aasta keskel ja 1940. aasta algul, arutlusele tulnud erikomisjoni 10. ja 20. koosolekul, kui vaadati Lääne maavalitsuse esitatud ettepanekuid külade, sh ka rannarootslaste asulate, nimede muutmiseks. Kaalumisele tulid teiste hulgas näiteks Österby (maavalitsuse ettepanek Eistrepa; erikomisjoni soovitus Esterbi), Hosby (Noarootsi; Hosby), Spithami (Põõsaspää; Spithami v. Põõsaspea, hiljem Põõsaspea) ja Bergsby (Mäe; Bergsby) külad. August Tuulse on seejuures märkinud, et Hosby ja Bergsby tuleb kirjutada i-ga.¹³⁶ 1939. aasta juunis saadeti eelmainitud küsimusega seoses arupärimine Siseministeeriumist ka Lääne maavalitsusse, kust kinnitati, et Vormsil asuvate Norrby ja Söderby külade nimesid pole muudetud ning kohalikke rootslasi pole sunnitud oma vöörapäraseid nimesid kandvaid kinnistusüksusi ümbernimetama.¹³⁷

¹³⁵ RA, ERA.14.2.443, pag-mata. Välisministeerium Siseministeeriumile, 06.12.1938 (nr 111-p); RA, ERA.14.2.443, pag-mata. Siseministeerium Välisministeeriumile, 12.12.1938 (nr 1890).

¹³⁶ RA, ERA.14.2.708, pag-mata. Kohanimede Nõukogu erikomisjoni 28.06.1939 koosoleku protokoll; RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu erikomisjoni 06.02.1940 koosolek.

¹³⁷ RA, ERA.14.2.443, pag-mata. Lääne Maavalitsus Siseministeeriumi Üldosakonnale, 12.06.1939 (nr 1529).

Eelvaadeldud juhtum pakub huvitavat kontrasti võrdluses, mida nägid võõrapärasena riigiametnikud ja -asutused ning kohalikud. Kui esimesed pidasid soome- ja rootsipäraseid nimesid Eesti ajaloo seisukohalt positiivset tähendust omavateks, esitas kohalik võim rootsipäraseid ettepanekud rootsipäraseid nimesid kandvatele küladele uute nimede andmiseks.

Vastupidise näite on Petsrimaa külanimedest on esitanud 2002. aastal kohanimekorraldusest ülevaate koostanud Peeter Päll ja Evar Saar. Autorid viitavad, et sealseid ametlikult venepäraseid nimesid kandnud külasid ümbernimetades ignoreeriti täielikult ajaloolisi ja rahva seas käibel olnud setopäraseid nimesid (kõrvale jäeti ka ametlikult käibel olnud setopäraseid nimed), summeerides, et Petsrimaa puhul oli kohanimedele eestistamise näol tegemist „võrdlemisi ajalooaenuliku ja pealiskaudse ettevõtmisega“.¹³⁸

¹³⁸ Alender, Henno, Hussar, Päll, Saar, lk 25.

4. Linnanimedede eestistamine praktikas

1. juunil 1938 lähetati Siseministeriumi üldosakonnast kiri Kohtuministeriumi toimetajale ja keeleteadlasele Eduard Roosile, milles paluti tal hinnata praeguste linnanimedede sobivust kohanimeseaduses kehtestatud reeglitega. Roos pidas eestistamisele kuuluvaks Paldiskit (“kuigi praegune kuju on häälikuliselt eesti keelele kohanduv”¹³⁹) ning jäi Petseri ja Sindi muutmisevajadust hinnates erapooletuks, nentides et selleks polevat otsest põhjust, kuigi Sindi puhul võiks see kaalumisele tulla juhul, kui leidub põhjendatud alternatiiv. Teiste linnade nimed hindas ta sobivaks.¹⁴⁰

10. augustil saadeti üldosakonnast samalaadne kiri ka Akadeemilisele Emakeele Seltsile, milles paluti AES-il lisaks linnanimedele hinnata ka maakondade nimede sobivust.¹⁴¹ AES leidis kõigi maakondade ja linnade nimed olevat eestipärased, tähenduselt ja kõlalt vastuvõetavad.¹⁴²

Maakonnanimede osas asus Kohanimede Nõukogu AES-iga samale seisukohale, kuid linnanimedede suhtes võttis erineva positsiooni, määrates kohustuslikult muutmisele Sindi (põhjuseks võõras algupära), Kilingi-Nõmme (kaheosalisus), Suure-Jaani (kaheosalisus), ja Paldiski (võõrapärane -ski lõppliide).¹⁴³ Kuigi istungi protokollis seda ei mainita, võis Kilingi-Nõmme puhul lugeda probleemseks ka nime algusosa „Kilingi“, mis on tuletatud mõisnike von Schillingite nimest ja kuuluks seega võõrapärase nimetusena muutmisele, olles määratletav kui segatüüpi nimi.¹⁴⁴

Tapa ja Mõisaküla puhul leidis nõukogu, et need ei kuulu küll sundmuutmisele, kuid seda taotleva kohapealse initsiatiivi tekkel ei tehta muutmisele takistusi. Tapa puhul osutati põhjusena nime tähendusele ning Mõisaküla puhul sellele, et liide “küla” ei sobivat linna nimesse. Seejuures on märkimist väärt, et sõna “mõis”, mida võiks Eesti vanemale ajaloole vaadates esmapilgul antud juhul pidada negatiivset seost omavaks, arvati jätkuvalt aktsepteeritavaks. Samuti ka, et erinevalt samal koosolekul käsitletud vallanimedest, mille puhul toimus heakskiit või muutmisele suunamine mõnede eranditega pea alati ühehäälselt, langetati linnanimesid puudutavad otsused eranditult poolthäälte enamusega: Mõisaküla

¹³⁹ RA, ERA.14.2.441, 1. 2. Siseministerium E. Roosile, 01.06.1938 (nr 468); RA, ERA.14.2.441, 1. 3. E. Roos Siseministeriumile, 04.07.1938 (nr 468).

¹⁴⁰ *Samas*.

¹⁴¹ RA, ERA.14.2.440, 1. 15. Siseministerium Akadeemilisele Emakeele Seltsile, 10.08.1938 (nr 867).

¹⁴² RA, ERA.14.2.440, 1. 16. Akadeemiline Emakeele Selts Siseministeriumile, 13.08.1938 (nr 350).

¹⁴³ RA, ERA.14.2.442, 1. 17–28 (l. 27). Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 1, 07.09.1938.

¹⁴⁴ *Samas*; „[KNR] Eesti Kohanimeraamat“, *Eesti Keele Instituut*, <https://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=Kilingi-N%C3%B5mme&F=M&C06=et> [külastatud 20.05.2022].

küsimuses võrdselt jagunenud häälte puhul sai määravaks koosoleku juhataja August Tuulse poolthäääl.¹⁴⁵

Linnanimedele küsimusega jõudis nõukogu tegelda veel vaid korra ja seda oma teadaolevalt viimasel koosolekul 16. veebruaril 1940, mil otsustati, et uute nimede leidmisel probleemseks Kilingi-Nõmme ja Sindi uute nimede ettepanekute arutamiseks enam kokku ei tulda ning vastavad seisukohad avaldatakse siseministeeriumi järelepärimise peale kirjalikult.¹⁴⁶ Näib, et sellega loovutati nende linnade nimede üle otsustamine Siseministeeriumile ning loobuti suunava arvamuse kujundamisest. Et KNN-i arhiivimaterjalides vastav aines puudub, tuleb järeldada, et selliseid järelepärimisi ei jõutud enne eestistamisprotsessi lõpetanud juunipööret esitada.

Sundkorras muutmisele määratud linnanimedele küsimus oli aga nõukogu algse otsusega veerema lükatud ning siseministri otsusega 18. oktoobrist 1938 määrati linnade nimede muutmise ettepanekute esitamise tähtjaks 1. mai 1939. Järgmisel päeval lähetati üldosakonnast Suure-Jaani, Paldiski, Sindi ja Kilingi-Nõmme linnavalitsustele kirjad, milles teavitati neid KNN-i otsusest ja eelmainitud tähtjast.¹⁴⁷ Järgnevalt on vaadeldud protsessi edasist käiku linnati.

4.1. Sundeestistamisele määratud linnanimed

Ainuke nimevahetuskohustusega linn, mille senisele nimele ei heidetud ette võõrapärasust, oli **Suure-Jaani**, kuid sellest hoolimata määras KNN ka Suure-Jaani nime muutmisele. Õigupoolest oli nimeküsimus tõusnud Suure-Jaani elanike huviorbiiti juba enne kohanimeseaduse jõustumist, ehkki mitte otseselt eestistamise kontekstis, vaid seoses senise alevi muutumisega linnaks. 1938. aasta kevadel vallandunud aruteludes toodi nime miinusena esile selle pikkus ja kaheosalisus, alternatiiviks pakuti aga muistset Sakala vanema nime Lembitu, kuna too olnud pärit praeguse linna lähedalt.¹⁴⁸ Ühe võimaliku variandina käidi „kõrgemalt poolt“ välja veel Lehola nimi, kuid selle laitsid kohalikud maha.¹⁴⁹

¹⁴⁵ RA, ERA.14.2.442, l. 17–28 (l. 27). Kohanimede Nõukogu 1. koosoleku protokoll, 07.09.1938.

¹⁴⁶ RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 4, 16.02.1940.

¹⁴⁷ RA, ERA.14.2.440, l. 56. Siseministri otsus 18.10.1938; RA, ERA.14.2.440, l. 60. Siseministeerium Suure-Jaani Linnavalitsusele, 19.10.1938 (nr 1407); RA, ERA: 14.2.440, l. 61. Siseministeerium Kilingi-Nõmme Linnavalitsusele, 19.10.1938 (nr 1407); RA, ERA.14.2.440, l. 62. Siseministeerium Paldiski Linnavalitsusele, 19.10.1938 (nr 1407); RA, ERA.14.2.440, l. 63. Siseministeerium Sindi Linnavalitsusele, 19.10.1938 (nr 1407).

¹⁴⁸ „Linnameeleolu Suure-Jaanis“, Oma Maa, 27.04.1938 (nr 50), lk 5.

¹⁴⁹ „Suure-Jaani postiajalugu“, *filateelia.ee*, <https://www.filateelia.ee/postiajalugu/Suure-Jaani/kodukandifilateelia.php> [külastatud 16.05.2022]

Nime vahetamise teema avaldus ka mai keskel Sakala lisalehes Sakala Pühapäev ilmunud naljandis, milles bussireisijad vaidlesid uuele linnale sobiva nime üle ja lõpuks soovitab üks neist nimetada linna lapilinnaks – arvukate lapitud katuste järgi.¹⁵⁰ Samuti küsiti sama aasta juuli lõpus Mustlat puudutanud artiklis kohalikult “Kas Mustla ei kavatse ka nime muuta, nagu tema kaasvõitleja Suure-Jaani?”.¹⁵¹

Septembris 1938 tõusis Lembitu isik uuesti päevakorra, kuid sedapuhku seoses Suure-Jaani linnavapi kavandiga, millel kujutati Lembitu linnust. Ehkki linnavõimud olid moodustanud linna vapi ja lipu valimiseks komisjoni, siis uue nime leidmine selleks ajaks nähtavasti enam päevakorral polnud (Mõisakülas loodud sarnane komisjon arutas ka linna nimeküsimumust).¹⁵²

8. oktoobril ilmus Päevalehes kriitiline artikkel linnanimede muutmise kohta. Autor pidas Suure-Jaani nime muutmise põhjust absurdseks, osutades et teistes riikides ei nähta mitmeosalistes nimedes (nt Berwick-upon-Tweed Ühendkuningriigis) midagi halba ja muutmist vajavat: “Neil rahvastel on aega ütelda ja säilitada mitmesilbilisi linnanimed. Meie aga oleme ju moodsamad!”¹⁵³

Sarnasele seisukohale asus 1939. aasta suveks ka linnavõim. Vastuseks Siseministeeriumi aprillikuus saadetud arupärimisele, millal kavatseb Suure-Jaani linnavalitsus esitada ettepaneku linna uue nime osas, teatas linnavanem August Nurk, et nime muutmise ei leia linnavalitsuses, -volikogus ja -kodanike seas poolehoidu ning kuna nimevahetuseks puudub ka mõjuv põhjus (olemasolev nimi on eestipärane ja ajalooline), siis ei kavatse linnavalitsus sellist ettepanekut esitada.¹⁵⁴

Hilisemast ajast ei leidu Siseministeeriumi arhiivis jälgegi ei Suure-Jaani linnavõimude ettepanekutest nimemuutmise asjus ega ka ministeeriumi-poolsetest uutest päringutest. 1940. aasta aprillis mainiti vaid ajakirjanduses, et linn pole jätkuvalt uut nime leidnud.¹⁵⁵ Seega näib, et seoses linnaõiguse saamisega tõstatunud uue nime küsimus sumbus õige kiiresti. Kohalike ükskõiksuse, et mitte öelda vastuseisu tõttu pidurdunud nimemuutmise aktsioonile pani lõpliku

¹⁵⁰ Korgitser, „Pisilugusid maalt“, Sakala Pühapäev, 14.05.1938 (nr 19/75), lk 5.

¹⁵¹ „Mõningaid märkmeid Mustlalt“, Sakala, 25.07.1938 (nr 85/114), lk 6.

¹⁵² „Viljandimaalt. Suure-Jaani linna vapi- ja lipuküsimumust“, Sakala, 28.09.1938 (nr 114), lk 4; „Mõisaküla uueks nimeks Ümera, Säde või Aliste“, Hommikune Uus Eesti, 15.10.1938 (nr 26), lk 2.

¹⁵³ „Häda linnanimedega“, Päevaleht, 08.10.1938 (nr 273), lk 11.

¹⁵⁴ RA, ERA.14.2.440, l. 54. Siseministeerium Suure-Jaani Linnavalitsusele. nr 1407, 17.06.1939; RA, ERA.14.2.440, l. 55. Suure-Jaani Linnavalitsus Siseministeeriumile. nr 311. 28.06.1939.

¹⁵⁵ A, A. „Võõrapärased koha- ja kinnistusüksuste nimed muutmisele“, Pärnu Päevaleht, 13.04.1940 (nr 82), lk 2.

punkti 29. juunil 1940 ultimaatumivalitsuse siseministri abi Paul Vihalem, tühistades kõik eelmise valitsuse määratud tähtajad ja direktiivid nimede eestistamiseks.¹⁵⁶

Paldiskis oldi linnanime muutmise suhtes positiivsemalt häälestatud. Sealne linnavalitsus kutsus ajakirjanduse vahendusel linnakodanikke üles esitama omapoolseid ettepanekuid uue nime osas. Kokku laekus neli ettepanekut, sh kaks n.ö kobarettepanekut: 1) Paekalda, Paela, Pallaste; 2) Randlinn; 3) Vallimäe; 4) Paldlinna, Paldisala, Paldiasu, Pallasti, Pargaste, Paiklahe, Paltala, Paekalda, Harjuneeme, Hoogla, Helgiste, Vaiklahe. Linnavalitsus otsustas anda kõik esitatud variandid, lisaks „veel rida teisi nimesid“, arvustamiseks Eesti Kirjanduse Seltsile ja AES-ile. EKS valis soovituslikuna välja Paeneeme, mis „nimena päris iseloomulik ja omapärane“, praakides välja linnanimeks ebakohased „luulelisemat laadi nimed“ (nt Merivoo, Merive, Kaljuve) ning liialt olemasolevaid kohanimesid meenutavad (Pakre, Pakri, Padise) AES-i algsel hinnangul olid sobivamad Padis, Paeneeme, Pakri ja Paekalda ning hilisemal – nende soovitusel rohkemate variantidega täiendatud valimikust – arvamusel Palaste, Padise, Paese ja Paeneeme. 29. aprillil 1939 peetud linnavolikogu istungil võttis aga linnavanem Johannes Odres Paeneeme tagasi, kuna see „paljudele ei meeldi“, ning hääletati hoopis Ranna ja Pakre üle. Võitjaks osutus Pakre viie poolt ja kolme vastuhäälega (Ranna poolt anti kaks ja vastu kuus häält).¹⁵⁷

8. juunil edastas Harju maavanem Karl Robert Ruus Paldiski linnavolikogu otsuse Siseministeriumile ning lisas, et tema volikogu ettepanekut ei poolda, kuivõrd linnal pole Pakre nimega ajaloolist või geograafilist seost ning lisaks on nimi võõrapärane ja kõlalt liiga sarnane naabruses asuva Pakri valla nimega.¹⁵⁸ 26. juunil kogunenud KNN erikomisjon leidis samuti Pakre olevat sobimatu ning soovitas alternatiividena kaaluda variante Paeneeme, Padise, Paadse, Laidse, Laiu, Paeste. Seepeale nõudis Siseministerium, et Paldiski volikogu esitaks 10. septembriks uue ettepaneku.¹⁵⁹ Septembri algul koguneski linnavolikogu taas asja arutama ning linnavanem pani hääletusele variandid Lahe ja Paekalda. Enam-vähem üksmeelselt osutus hääletusel valituks Lahe, mis otsustati esitada kinnitamiseks siseministeriumile.¹⁶⁰

Ehkki vastavaid arhiivimaterjale pole õnnestunud leida, võib eeldada, et Paldiski nime muutmisele tõmbas kriipsu peale 28. septembril 1939 Eesti ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud

¹⁵⁶ „Siseriigist“, Maa Hääl, 08.07.1940 (nr 78), lk 4.

¹⁵⁷ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Paldiski Linnavolikogu istungi protokoll nr 2, 29.04.1939.

¹⁵⁸ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Harju Maavanem Siseministeriumile, 08.06.1939 (nr 304).

¹⁵⁹ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministeriumist Paldiski Linnavalitsusele, 01.08.1939 (nr 543).

¹⁶⁰ „Lahe – Paldiski uus nimi“, Maa Hääl, 20.09.1939 (nr 107), lk 3.

vastastikuse abistamise pakt, mille tagajärjel loovutati Paldiski linn ning Pakri saared ja poolsaar Nõukogude Liidule sõjaväebaaside rajamiseks 1940. aasta aprillis algas linnast tsiviilelanike evakueerimine.¹⁶¹

Kõige aktiivsemalt läks nimemuutusega kaasa **Kilingi-Nõmme** rahvas. Esimene teade nimeküsümuse arutamisest pärineb juba 1938. aasta novembri algusest, ehkki toona pidi aga ajakirjandus veel sedastama, et linnavolikogu pole seni lahendust leidnud ja hindab olukorda keruliseks.¹⁶² Arvatavasti 1939. aasta alguses korraldati uue nime leidmiseks avalik nimekonkurss. Eesti Rahvusluse Ühingu kirjatoimetaja pakkus välja rahvaluulest inspireeritud nimed Ilmarine, Sulev ja Endla, linnavanem Albert Oissaar – Kellonõmme, Kirikunõmme või Kurenõmme ning linnaelanikud omalt poolt lisasid – Karunõmme, Karisnõmme, Kingunõmme, Kivinõmme, Kungla, Küla-Nõmme, Lembsi, Lemsi, Lembsalu, Liivandi, Mäng, Männalinn, Männiste, Männi, Nurme, Nõmmiku, Nõmmküla, Nõmmesaare, Oissaarde, Oru, Saardenõmme, Saarde-Nõmme, Saarenõmme. Konkurentsilt populaarseimaks variandiks osutus ajalooline kihelkonnanimi Saarde, mille esitasid ühise ettepanekuna 18 inimest ja veel kolm elanikku eraldi (kaks neist ühises). Kohati (sh endine alevivanem Jüri Tomberg) toetati ka vana nime säilitamist või selle lühendamist Kilingiks.¹⁶³

28. aprillil pidas linnavolikogu istungi, kus linnavanem selgitas vajadust leida linnale uus nimi. Volikogu nõustus, et senine nimi on võõrapärane ja kaheosalisuse tõttu kasutamiseks ebapraktiline. Seepeale pakkus linnavanem uue eestipärase nimena välja Saarde, mis kiideti hääletusel konsensuslikult heaks.¹⁶⁴ 12. mail saatis Kilingi-Nõmme linnavalitsus heaks kiidetud nimevariandi siseministrile kinnitamiseks. Ministriabi August Tuulse omakorda esitas selle 19. mail Kohanimede Nõukogule, kuid see tuli kokku alles rohkem kui pool aastat hiljem ega langetanud ka siis mingit otsust.¹⁶⁵

Nimevahetuse takerdumist kajastas ka ajakirjandus. Kui 1939. aasta suvel peeti veel tõenäoliseks, et president nimemuutuse kinnitab, tuli 1940. aasta kevadel tunnistada, et nii pole juhtunud. Seetõttu pidid ajakirjanikud piirduma tõdemusega, et Kilingi-Nõmme on ainus

¹⁶¹ Uuet, lk 76.

¹⁶² „Häda vappide ja nimedega“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 04.11.1938 (nr 251), lk 3.

¹⁶³ Olev Paukson, *Tõmbetuultes. Kilingi-Nõmme 1938-1945* (Kilingi-Nõmme: Arendus- ja Innovatsioonikeskus Livonia, 2011), lk 10–11; Olev Paukson, „Neti Uudistaja nr 6, lk 5“, *Livonia.ee*, <https://www.livonia.ee/sonumid/98/leht6/6leht5.htm> [külastatud 19.05.2022]; „Kilingi-Nõmme uueks nimeks „Saarde“ või „Kilingi“?“, Uus Eesti, 04.02.1939 (nr 34), lk 7.

¹⁶⁴ ERA.14.2.446, pg-mata. Kilingi-Nõmme linnavolikogu protokoll nr 1, 29.04.1939.

¹⁶⁵ ERA.14.2.446, pg-mata. Kilingi-Nõmme Linnavalitsus Siseministrile, 12.05.1939 (nr 177); RA, ERA.14.2.709, pag-mata. Kohanimede Nõukogu koosoleku protokoll nr 3, 16.02.1940.

eestistamisele määratud linnadest, mis suutis endale uue nime leida.¹⁶⁶ Presidendi otsus Kilingi-Nõmme ümbernimetamisest Saardeks jäigi tulemata ning Nõukogude Liidu okupatsioon 1940. aasta suvel nullis kogu tehtud töö.

Erinevalt Suure-Jaanist, Paldiskist ja Kilingi-Nõmmest tõi nimemuutmise küsimus **Sindis** kaasa kohalike elanike vastuseisu, mis püsis kuni aktsiooni lõpuni. Juba 10. jaanuaril 1939 nenditi ajakirjanduses, et Sindi elanikud pooldavad senise nime säilitamist, kuivõrd „see nimi aegade jooksul täiesti eestipäraseks muutunud“.¹⁶⁷

Siiski selgus kaks kuud hiljem Pärnu Päevalehes ilmunud anonüümsest kirjutisest, et linnavalitsus tegeles aktiivselt uue nime otsimisega ning „mitmelt poolt“ on selles osas tehtud ka ettepanekuid. Artikli autor nendib, et kuigi olemasolev nimi pole ei halvakohtaline ega võõrapärane, tuleb vastavate ametkondade otsusel valida uus eestipärasem nimi, mis peaks seejuures olema ajalooline või iseloomustama kohalikku elulaadi. Tema sõnul oli uue linnanime tõsiseks kandidaadiks tõusnud Sinijõe. Kirjutajal polnud nime vastu otseselt midagi – ei kõla ega eestipärasuse seisukohalt –, ent ta soovitas siiski veel mõelda ning pakkus alternatiivse ettepanekuna välja Sindi ajaloolise, täpsemalt sealsele kalevivabrikule viidates nime Kalevi, millega „oleks ühtlasi haaratud nii Sindi ajalugu kui ka tubli eestipära.“ Selline nimi kajastanuks autori arvates hästi keskmise sindilase elukorraldust, kes küll kalastab ja supleb sinises jões, ent teenib oma sissetuleku kalevivabrikus.¹⁶⁸

Refereeritud kirjatöö leplikkus nimevahetuse suhtes jäi siiski erandlikuks. 17. aprillis leidis Sindis aset linnavalitsuse ja kohalike seltside esindajate nõupidamine, millel otsustati jääda senise nime juurde (seda põhjendati võimalike alternatiivsete etümoloogiatega) ja moodustati delegatsioon, mis esitaks Siseministeriumile vastava palve.¹⁶⁹ Kolmeliikmeline Sindi esindus väisaski 27. aprillil siseministrit, kes aga soovitas linlastel pöörduda keeleteadlaste poole, et nood teeksid lõplikult kindlaks, kas praegune linnanimi on eestilik või võõrapärane.¹⁷⁰

Omapoolsed kommentaarid sindilaste otsusele esitasid Rudolf Kenkmaa ja Eduard Roos, kes mõlemad pidasid vajalikuks nime muutmist. Kenkmaa kinnitas, ajalooallikatele viidates, et

¹⁶⁶ „Pärnumaa linnadele uued nimed“, Uus Eesti, 07.07.1939 (nr 180), lk 9; A. A., „Võõrapärased koha- ja kinnistusüksuste nimed muutmisele“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 13.04.1940 (nr 82), lk 2.

¹⁶⁷ „Sindi otsib nime“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 10.01.1939 (nr 6), lk 3.

¹⁶⁸ Sintlane, „Sindi – ‘Sinijõe’ks?“, Pärnu Päevaleht, 15.03.1939 (nr 59), lk 2; Seejuures Sinijõe nime kandidaadina toob hiljem esile ka „Sindi nimi tuleb siiski muutmisele“, Päevaleht, 04.07.1939 (nr 177), lk 2.

¹⁶⁹ RA, ERA.14.2.466, pag-mata. Sindi linna seltskondlike organisatsioonid esindajate koosoleku protokoll, 17.04.1939.

¹⁷⁰ „Siseriigist“, Päevaleht, 29.04.1939 (nr 116), lk 12.

Sindi mõis, kalevivabrik ja alevik said nime 16. sajandi keskel Pärnus raehärra ja bürgermeistrina tegutsenud sakslase Claus Zinte (ka Szinte või Sinte) järgi. Zinte olnud osaline 29. aprillil 1565 toimunud vandenõus, mille tulemusena hõivasid Poola teenistuses seisnud mõisamehed Pärnu linna ja korraldasid seejärel „õudsa veresauna“. Vastutasuks saanud Zinte Poola kuningalt Sigismund II Augustilt Pärnu ligidal asuva mõisa, mida tuntaksegi nüüd tema nime järgi. Seetõttu pidas Keskmaa Sindi nime säilitamist võimalikuks üksnes mõisanimena, kuivõrd nimi on „lühike ja kõlav“ ning ilma eesti keelele häälikuliselt võõraste elementideta. Linna uueks nimeks soovitas ta aga võtta Tõela, mis olevat varem samas piirkonnas asunud, kuid pärast kalevivabriku asutamist kasakate hävitatud küla nimi.¹⁷¹ Sisuliselt samu seisukohti kordas Kenkmaa 13. septembril ajalehes Uus Eesti ilmunud artiklis, mille sihiks oli põhjendada Sindi nime suundeestistamise otsust. Tunnistanud, et „pealiskaudsel vaatlusel paistab Sindi nimega kõik parimas korras olevat“, pöördus Kenkmaa taas ajaloo poole ja selgitas Sindi nime lahutamatu seost Claus Zintega. Ühtlasi pakkus ta uuesti välja nime Tõela, väites, et ajaloolistel põhjustel tuleb esijärjekorras mõelda endisaegsete nimede taastamisele. Lisaks olla Tõela nimi nii häälikuliselt kui sisuliselt eestipärane ning pealegi veel Sindi nimest vanem. Vana eesti nime taastamist mõtestas Kenkmaa kui „võõrapärase asemel võõrvõimu päevil sündinud ülekohtu osalistki heakstegemist.“¹⁷²

Eduard Roos kinnitas samuti linnanime tulenemist Claus Zinte isikunimest ning lükkas ümber sindilaste pakutud alternatiivse tõlgenduse, nagu oleks nimi seotud soomepärase kalanimega tint (*sinti*), osutades, et mõlemad sõnad on laenatud saksa keelest (*Stint*). Roos tunnistas küll, et Sindi on häälikuliselt tõesti eestipärane, kuid rõhutas samas, et sellise foneetikaga võõrapärastest sõnadest/nimedest tekkinud nimed kuuluvad siiski sundmuutmisele.¹⁷³

21. juunil 1939 allkirjastas August Tuulse siseministri eest resolutsiooni, mille sedastas, et võõrapärasest nimest „moonutuslikul teel“ tekkinud nimena kuulub Sindi jätkuvalt muutmisele.¹⁷⁴ Mõni päev hiljem andis Oskar Angelus sindlastele teada, et Kohanimede Nõukogu erikomisjon pooldas 5. mail Sindi jätkuvalt muutmist.¹⁷⁵

¹⁷¹ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Rudolf Kenkmaa märkmed, 17.06.1939

¹⁷² „Pärnumaa linnadele uued nimed“, Uus Eesti, 07.07.1939 (nr 180), lk 9; A. A., „Võõrapärased koha- ja kinnistusüksuste nimed muutmisele“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 13.04.1940 (nr 82), lk 2.

¹⁷³ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Eduard Roosi märkmed. 13.06.1939.

¹⁷⁴ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. August Tuulse antud määrus, 21.06.1939.

¹⁷⁵ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministerium E. Limverele, 26.06.1939 (nr 162); Vt ka „Sindi nimi kuulub muutmisele“, Pärnu Päevaleht, 04.07.1939 (nr 143), lk 3.

Kohalikud polnud aga Tallinnast saabunud käsuladudega rahul ning Sindi linnavalitsus esitas (arvatavasti enne juulit) Siseministeriumile ametliku protesti eestipärasena näiva nime muutmiskäsu vastu.¹⁷⁶ Ühtlasi alustati rakendada venitamistaktikat. Augusti keskpaiku peetud linnavalitsuse ja -volikogu ning kohalike seltside esindajate järjekordsel koosolekul asuti seisukohale, et praegune volikogu ei peaks oma ametiajal linna nime muutmise tegelema, vaid esitama Siseministeriumile palve pikendada uue nime valimise tähtaega kuni uue koosseisu ametisse astumiseni.¹⁷⁷

Linnavolikogu 29. septembril istungil pidi linnasekretär tõdema, et vaatamata mitmetele nõupidamistele pole läbimurret saavutatud. Eestipärasena tunduva Sindi muutmist peetavat jätkuvalt kahetsusväärseks ning lisaprobleemiks olevat üldsusele vastuvõetavate alternatiivsete nimede puudumine. Sekretär kinnitas ka, et Kenkmaa soovitatud Tõela nime linnavalitsus ettepanekuna volikogule esitada ei kavatse, sest sel polevat kohalike heakskiitu. Volikogu otsustas, et kuna tema volitused on lähiajal lõppemas, siis oleks soovitatav jätta nimeküsimus volikogu uue koosseisu arutada. Linnavalitsus, kes pöördus 2. oktoobril vastava palvega Siseministeriumi poole, saigi sealt nõusoleku.¹⁷⁸

Kohalike omavalitsuste valimised leidsid kogu Eestis aset 15.–16. oktoobril 1939 ning seeläbi uuenes ka Sindi linna volikogu. Nähtavasti ei kibelenud aga volikogu uus koosseis nimeküsimusega tegelema, sest 5. veebruaril 1940 saatis Siseministerium Sindi linnavalitsusele kirja, paludes teatada, millal esitatakse uut nime puudutav ettepanek.¹⁷⁹ Kuna Sindi linnavõimult tähtajaks määratud 1. maiks ettepanekut ei laekunud, tegi Sministerium 25. aprillil Pärnu maavalitsusele ülesandeks “astuda vastavaid samme eeltähendatud seadusliku korralduse täitmiseks”.¹⁸⁰ Kaks päeva hiljem edastas maavalitsus Sindi linnavalitsusele korralduse esitada nimeettepanek 1. juuliks.¹⁸¹

4. mail teatas Sindi linnavanem Jakob Ollep Siseministeriumile, et linn on vahepeal nimeküsimuse lahendamiseks pöördunud kahel korral abipalvega Akadeemilise Ajaloo Seltsi ja Eduard Roosi poole, ent pole seni vastust saanud.¹⁸² Nimemuutus jäi Sindiski toimumata,

¹⁷⁶ „Kilingi-Nõmmest saab Saarse“, Uudisleht, 05.07.1939 (nr 99), lk 3. Uudise pealkirjas peaks olema „Saarde“.

¹⁷⁷ „Sindis loobutakse uue nime otsimisest“, Postimees, 21.08.1939 (nr 223), lk 4.

¹⁷⁸ „Sindi linn ei leia uut nime“, Uus Eesti, 05.10.1939 (nr 271), lk 8; RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Sindi linnavolikogu protokoll 3, 29.09.1939; RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Sindi Linnavalitsus Siseministeriumile, 02.10.1939 (nr 652).

¹⁷⁹ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministerium Sindi Linnavalitsusele, 05.02.1940 (nr 162).

¹⁸⁰ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministerium Pärnu Maavalitsusele, 25.04.1940 (nr 162³⁹).

¹⁸¹ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Pärnu Maavalitsus Sindi Linnavalitsusele, 27.04.1940 (nr 773).

¹⁸² RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Sindi Linnavalitsus Siseministeriumile, 04.05.1940 (nr 652).

sest 17. juunil okupeeris Punaarmee Eesti, katkestades järgnevaks poolsajandiks omariikluse. Tõsi, siiski veel 23. juunil peeti Sindi linnavolikogu korraline koosolek, millel otsustati veel kord pöörduda Siseministeeriumi poole ja paluda senise linnanime säilitamist. 2. augustil kiitis ultimaatiumivalitsuse siseminister Maksim Unt sindilaste palve heaks.¹⁸³ Teate Sindi nime asjus langetatud otsusest tõi ära ka Postimees, vastandades uue võimu otsust eelmise valitsuse katsele linnanime “oma suures nimede eestistamise õhinas muuta vastu rahva enamuse tahet”.¹⁸⁴

Kokkuvõttes võib öelda, et enamasti sai suundeestistamisele määratud linnanimede puhul saatuslikuks kohalike omavalitsuste võimetus või otsene soovimatus (Sindi puhul) leida sobiv uus nimi, osaliselt ka vallandunud laharvamused nimede hindamisel. Ainsaks erandiks jäi Kilingi-Nõmme, mis suutis uue nime välja valida ja volikogus heaks kiita, kuid selle kinnitamisel kujunes peamiseks takistuseks nähtavasti teiste linnade suutmatuse ning protsessi juhtinud asutuste bürokraatlik pandumatus. Seda kinnitab 5. juulil 1939 ajakirjanduses ilmunud teade: “Tähtajana uute nimed eestistamiseks antakse 1. september [1939]. Kui selleks ajaks uute nimede küsimused lahendada suudetakse, võidakse nimetatud linnade uued nimed esitada presidendile kinnitamisel juba sügisel.”¹⁸⁵

4.2. Vabatahtlikult eestistamisele tulnud linnanimed

Sundeestistamisele määratud linnadele lisandusid kohaliku initsiatiivi läbi eestistamisprotsessi kaasatud linnad, täpsemalt Kuressaare ja Mõisaküla, kusjuures mõlema linna põhjendused nimevahetuseks olid erinevad. Ehkki KNN oli potentsiaalselt, st kohalike vastava soovi korral muudetavaks hinnanud ka Tapa nime, ei võetud seal nähtavasti erinevalt eelmainitud linnadest nime muutmise protsessi ette.

Kuressaare nimeküsimus oli erandlik juhtum, sest erinevalt teistest linnadest oli KNN hinnanud linna senise nime täiesti eestiliseks, mis seega muutmisele ei kuulunud. Olemasolevat nime pidasid sobimatuks hoopis kohalikud ning ministeerium jäi kaitsepositsiooni. Sarnaselt eelmainitud Suure-Jaanile ja Mõisakülale, millest tuleb pikemalt juttu allpool, oli ka Kuressaares nimeküsimus õhus olnud juba enne kohanimeseadust. 12. jaanuaril 1938 peetud

¹⁸³ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Sindi Linnavalitsus Siseministeeriumile, 30.07.1940 (nr 428); RA, ERA.14.2.446, pag-mata; Sindi linnavolikogu protokoll 2, 23.07.1940; RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministeerium Sindi Linnavalitsusele, 05.08.1940 (nr 162).

¹⁸⁴ „Ringi ümber kodumaa“, Postimees, 10.08.1940 (nr 214), lk 8.

¹⁸⁵ „Kilingi-Nõmmest saab Saarse“, Uudisleht, 05.07.1939 (nr 99), lk 3. Uudise pealkirjas peaks olema „Saarde“.

linnavolikogu koosolekul avaldas linnavolinik Aleksander Jakson arvamust, et tuleks taastada linna „endine ja õige” nimi Kuresaar.¹⁸⁶

28. aprillil 1939 saatis Kuressaare linnavalitsus Siseministeriumile samasisulise kirja, mis juhtis tähelepanu asjaolule, et linnavolikogu oli varasemalt juba kahel korral (juunis 1934 ja juulis 1935) sellekohase otsuse langetanud. Lähtuvalt sellest, aga lisaks ka KKNKS-i § 7-st, mille järgi peavad nimed vastama õigekirjutuse eeskirjadele, toetas linnavalitsus nimemuutust, sest „Kuressaare“ kui sellele nõudele mittevastava linna nime muutmise oleks sammuks edasi eestluse võidu võõrapäratsemise üle”.¹⁸⁷

Kirjale lisatud dokumentidest selgub, et volikogu 1934. aasta otsus on tingitud linnavolinik Vladimir Kallase ettepanekust, milles viimane kritiseeris 1933. aastal langetatud valitsuse otsust, millega määrati kindlaks Eesti linnade nimekujud. Kallase sõnul polevat nime ortograafilise kirjutamisviisi asjus küsitud volikogu arvamust, tõenäoliselt poleks sellist kirjepilti toetanud. Samuti viitas ta, et valitsuse kinnitatud nimi on „rõhuvale enamusele eestlasist” võõrapärane ning et siiani, seda nii iseseisva Eesti ajal kui ka enne seda, on linnal olnud puhteestiline nimi (Kuresaar), mis oli tarvilikul ka ametlikul tasandil ja ajakirjanduses (v.a. posti, telefon ja telegraafi puhul) – valitsuse otsusega on eestipärane nimi aga asendanud venepärase rööpnimega Kuressaare.¹⁸⁸ Ettepaneku, millega oli varem ühinenud 9 volinikku, poolt hääletas istungil 8 volinikku ning 4 jäi erapooletuks.¹⁸⁹ Samasugusel põhjendusel tuli nimeküsimus teemaks ka 1935. aastal. Kallas ja ettepanekule allkirja andnud linnavolinik Johannes Keskküla rõhutasid, et ehkki ametlikus kirjavahetuses ja „osas ajakirjanduses“ levivat nimekuju Kuressaare, domineerib kohalikes väljaannetes ja rahva seas jätkuvalt Kuresaar. Ühehäälselt tehti koosolekul otsuseks, et linna „igivana nimi“ tuleb taastada.¹⁹⁰

4. mail 1939 asja arutanud Kohanimede Nõukogu erikomisjon leidis aga linna praeguse nime olevat eestipärase ja õigekirjutuselt korrektse, mistõttu soovitati linnavalitsuse ettepanek jätta tagajärjeta.¹⁹¹ 17. juunil linnavõimudele saadetud vastuses märkis August Tuulse keeldumise põhjusena lisaks nime eestipärasusele ja õigekeelsusele, et „samuti on see nimi üleriigiliselt tuntud ja tarvilikul ja kuna linnade nimed ei evi ainult kohalist vaid üleriigilist tähtsust“¹⁹², ei

¹⁸⁶ „Linnal pool miljonit ülejääki“, Meie Maa, 14.01.1938 (nr 7/2501), lk 1.

¹⁸⁷ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Kuressaare Linnavalitsus Siseministrile, 28.04.1939 (nr 146).

¹⁸⁸ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Lnv. Vladimir Kallas'e ettepanek, 23.05.1934.

¹⁸⁹ RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Kuressaare linnavolikogu koosoleku protokoll nr 10, 06.06.1934.

¹⁹⁰ RA, ERA.14.2.447, pag-mata. Kuressaare linnavolikogu koosoleku protokoll nr 7, 05.06.1935.

¹⁹¹ RA, ERA.14.2.708, pag-mata. Kohanimede Nõukogu erikomisjoni 04.05.1939, koosoleku protokoll.

¹⁹² RA, ERA.14.2.446, pag-mata. Siseministerium Kuressaare Linnavalitsusele, 17.06.1939 (nr 191).

saa muutust pidada otstarbekaks ning Siseministeeriumi ettepanekut heaks ei kiida.¹⁹³ Edasiste teadete puudumise tõttu tuleb arvata, et linnavalitsus ministeeriumi otsust ei vaidlustanud.

Sarnaselt Kuressaarele ja Suure-Jaanile oli ka **Mõisaküla** puhul uue nime võtmise kaalumine alanud juba enne kohanimeseaduse jõustumist, seostudes sarnaselt Suure-Jaanile sellega, et 1938. aasta kevadel jõustunud linnaseadusega sai endisest alevist linn. Juba aasta alul oli olemas ka esimene kohalike abil leitud nimekandidaat senise asendamiseks – Abja.¹⁹⁴

Ajakirjanduse väitel püüdsid kohalikud sellise nimevalikuga saada endale muidu Abja valda planeeritud keskkooli.¹⁹⁵ Nimi osutus aga poleemiliseks ning kui Mõisaküla alevivolikogu kiitis nime heaks, protesteerisid selle vastu nii Pärnu maavalitsus kui Abja valla inimesed. Maavalitsus kaebas alevivolikogu otsuse ka kohtusse, ehkki edutult.¹⁹⁶

Senine nimi ei sobinud mõnede arvates ka seetõttu, et välismaalased polevat võimelised seda õigesti hääldama. Sellise seisukohaga esines Mõisaküla linnavolikogu esimesel istungil volinik Eduard Saava. Teised volinikud arvanud seepeale, et Mõisaküla pole “mõni üldtuntud linn või kuurort, milles välismaal palju kõneldakse”. Koolijuhataja ja linnavolinik Elmar Raidali arvates tulnuks Saava argumenti arvestades eesti keelest täpithed üleüldse kaotada.¹⁹⁷

Palju teravamaks kujunes aga vaidlus, kas linnana on sobilik jääda senise küla-lõpulise nime juurde.¹⁹⁸ Kriitikute vastu võttis sügisel sõna Tõnis Braks, kelle arvates polevat küla nimi linnale häbiasi, vaid koguni au, sest see viitab asula kasvule – „siis võib iga selle linna elanik uhkusega öelda, et vaadake, enne oli sii[n] ainult küla, aga nüüd on suur tööstuslinn.“¹⁹⁹ Sama arvas ka Aleksander Tiitsmaa, kes esitas argumendina sarnaseid nimesid välismaalt: Düsseldorf („dorf“ ehk „küla“), Detskoje Selo (tänapäeval Puškin). Eesti näidetena tõi Tiitsmaa välja Tsirguliina ja Kukulinna, mis tegelikkuses on aga külad. Autor kritiseeris Eestis levivat negatiivset suhtumist maaeluga seotud nimede suunas, osutades, et ka Põltsamaa linnaks saamisel leidsid mõned nimes esineva sõna „maa“ olevat labane ja halvustav. Mõis ja küla on aga Tiitsmaa sõnul vanad sõnad, millest polevat midagi võõrast ega halba: „See küla-nimest vabaneda püüdmine näib olevat mingi alevisakslik alaväärsuskompleks, mis aja jooksul peaks

¹⁹³ *Samas*.

¹⁹⁴ „Mõisakülalt saab Abja linn“, *Oma Maa*, 12.01.1938 (nr 5), lk 6.

¹⁹⁵ „Nimi rikub linna“, *Esmaspäev*, 15.01.1938 (nr 2), lk 1; Kusjuures kirjeldatud koolitüli jätkus ka veel 1940. aasta juulis, vt „Mõisaküla töölised ja Abja vanapoised“, *Pärnu Päevaleht*, 20.07.1940 (nr 160), lk 2.

¹⁹⁶ „Mõisakülalt saab Abja linn“, *Oma Maa*, 12.01.1938 (nr 5), lk 6.

¹⁹⁷ „Keelteküsimus volikogus“, *Uus Eesti Pärnu Uudised*, 21.05.1938 (nr 114), lk 2.

¹⁹⁸ „Täna sünnib 14 uut linna“, *Postimees*, 01.05.1938 (nr 117), lk 3.

¹⁹⁹ Andres Aruväli, „Aruvälja Andres otsib Mõisaküla linnale uut nime“. – *Päevaleht*, nr 265, 30.09.1938, lk 4. Braks kasutas siin pseudonüümi.

kaduma iseendast [...] Kui tahetakse mingit eestipärast kohanime muuta, siis olgu sel ikka ka tõsised põhjused, mitte aga alevisakslikud targutused.”²⁰⁰

Nimeküsümuse arutelu jätkus sama aasta sügisel: septembris tegeles teemaga Mõisakülale lipu, vapi ja uue nime leidmiseks moodustatud komisjon, mis kaalus mitmeid nimevariante. Linnavolinik Saava pakkus nimena välja Mõislinn (inspireeritud Tallinnast) või Härgsoo (ka Ergsoo). Teadmata komisjoniliikmelt pärines ettepanek Mõisla, kohalike elanikud soovitasid nimesid Ennsoo (väljendist „enne oli soo“) ja Hommiku („sest ta heljuvat Hommiku koidu poole“). Teadmata päritolu olid variandid Pässaste ja Pesaste. Ükski nimetatuid siiski komisjoni heakskiitu ei leidnud. Lõpuks asuti seisukohale, et uue nime leidmiseks tuleb pöörduda elanike poole ja kuulutati välja ametlik konkurss.²⁰¹

Näib, et konkurss oli seejuures küllaltki edukas. 26. septembril ajalehes Uus Eesti ilmunud loo autor märkis, et enamasti püütakse linnale nime leida tulenevalt selle geograafilisest asendist, tuues näidetena välja Piiri, Raja, Soodla, Sooniste, Rajasoo, Luhaste, Porilombi, Raudsoo, Linda ja Pori. Teisalt pakuti nimesid lähtuvalt kohalikest nimekatest tegelastest: linnavanema Jaan Paalitsa nimest tuletatud Paliste; endise linnamaade omaniku parun von Stackelbergi nimest tuletatud tõlkekuju Okasmäe ning Kureste, mille inspiratsiooniks oli Mõisaküla esimene alevivanem Jaak Kurg. Jätkuvalt oli arutlusel ka Abja ning sellest tulenev Abjaraja (liidetuna tuletatud “Mõisaküla tulevikus ümbritseva “Rajangu” villa nimest). Artikkel lõppes tõdemusega, et “ajaloota asulal” ongi sobiva nime leidmine keerukas.²⁰²

Niisamuti arvas ka Eduard Roos, kes nentis, et “kui ainult ollakse teadlikud sellest, kuidas ja millest seda leida”, ei osutu uue nime leidmine võimatuks. Uus nimi pidanuks Roosi järgi olema senisest parem, täiesti eestipärane, ajalooliselt sobiv ning “eesti kõlarikkast (*sic!*) keelt propageeriv”. Autor laitis tingimustele mittevastavat ja naeruväärsena mõjuvat tõlkenime Okasmäe, pidas sobimatuks linna nimetamist selle juhtide järgi (nt Tõniste) ning heitis ette nimele tuletamiseks kasutatud lähtesõnade väikest hulka (Soo, Piir, Raja, Kurg). Samuti hoiatas ta mõnevõrra sarnaselt Eduard Saavaga liigse kaashäälikute ja täpitähtede kasutamise

²⁰⁰ Andermann, „Mõisaküla“, Postimees, 03.10.1938 (nr 268), lk 7. Tiitsmaa kasutas siin pseudonüümi.

²⁰¹ „Mõislinn, Ennsoo, Mõisla...“, Pärnu Päevaleht, 28.09.1938 (nr 221); „Kogu linna rahvas linnale nime otsima“, Uus Eesti, 29.09.1938 (nr 267/1040), lk 2; „Nime- ja vapiküsümused Mõisakülas“, Sakala, 30.09.1938 (nr 115/152), lk 4.

²⁰² „Mõisaküla linnale otsitakse nime“, Uus Eesti, 26.09.1938 (nr 264), lk 7.

eest, kuna välismaalased võivad neid hääldades ja kirjutades kohanime tundmatuseni moonutada.²⁰³

8. oktoobril lõppes kaks nädalat kestnud konkurss. Sellel osales 15 inimest, kes lähetasid kokku 85 ettepanekut, sh lisaks eespool mainitutele Abaja, Abjandi, Abjaku, Alaste, Argle, Kõlliste, Elliku, Samiku, Loigu, Maiandi, Lauge, Kuressu, Hiivaku, Rae, Liitla, Laugaste, Mõlmi, Mõistu, Edelna, Raa, Singu, Joobiku, Mõnsi, Lindra, Sookaare, Raudva, Pedaku, Muraku, Kurvi, Sobe, Malna, Mauni, Raudna, Põliste, Songa, Esilna, Mulgi, Saaba, Soendi, Malva, Mõina, Mõisula, Taluraua ja Soodoma.²⁰⁴ Ettepanekute saatmist jätkati aga hiljem ning kohalike kõrvalt on ettepanekuid saadetud ka Viljandist (Jerusalemm) ja Tallinnast (1210. aastal peetud lahingu järgi Ümera, kapten Anton Irve mälestuseks Irvellinn). Samuti Raudalu, Soivala ja Raudava.²⁰⁵ Täiendavalt on pakutud variantidest teada veel Ümberrist (jääb selgusetuks, kas ettepanek oli omastavas käändes, s.o Ümberristi), Minevik (Mineviku?), Olevik (Oleviku) ja Tulevik (Tuleviku).²⁰⁶

Konkurss osutus ka pilaobjektiks. 12. oktoobril ilmunud sarkastilise artikli autor laitis selle korraldust, kuivõrd sellel polnud kindlaid põhimõtteid, millest lähtuda. Uus nimi pidanuks eelkõige olema selline, mis teeks linna rahva seas tuntuks. Selliste variantidena pakkus autor välja näiteks linna nime sidumise selle noorima või vanima elaniku elulooliste andmetega. Teisalt võinuks see seostuda linna osavaimate sportlaste nimede algustähtedega (näiteks kohalikud pingpongi- ja bridžimängijaid).²⁰⁷

Kokku esitati Mõisaküla uue nime asjus 101 ettepanekut (vt Lisa 1), mis vaadati läbi oktoobri keskel toimunud lipu-, vapi- ja nimekomisjoni istungil. Komisjon valis nende seast valiti välja Ümera, Säde ja Aliste, mis esitati Akadeemilisele Emakeele Seltsile hindamiseks.²⁰⁸ AES-i juhatus pidas Sädet ja Ümerat üksmeelselt sobimatuks, sest neil pole Mõisakülaga geograafilist seost – nimetatud jõed ei asu Eesti territooriumil. Ehkki Aliste “veel kuidagi läheks”, langeb ta häälduselt kokku Halliste kihelkonnanimemega ja on seega sobimatu. Kokkuvõttes soovitas AES jätta linnavalitsusel nimi muutmata, kuivõrd ka välismaal olevat mitmeid küla-lõpuliselt linnu.

²⁰³ Ed. R., „Mõisaküla nime muutmisest“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 26.09.1938 (nr 219), lk 2.

²⁰⁴ „Mõisaküla 15 ristiisa“, Uus Eesti, 10.10.1938 (nr 278), lk 9.

²⁰⁵ „Veel uusi nimesid Mõisakülale“, Päevaleht, 14.10.1938 (nr 279), lk 5.

²⁰⁶ Salmi-Jaak, *Päevakaja. Armas mõisaküla!* – Uus Eesti, 12.10.1938 (nr 280), lk 5.

²⁰⁷ *Samas*.

²⁰⁸ „Mõisaküla uueks nimeks Ümera, Säde või Aliste“, Hommikune Uus Eesti, 15.10.1938 (nr 26), lk 2.

Lisaks märgiti, et praeguse nime mõlemad osad on eestipärased ja Mõisaküla nimel on pealegi oma ajalooline traditsioon.²⁰⁹

Akadeemilise Eesti Keele Seltsi soovitus leidis toetust ka leheveergudel, kui kohalik autor avaldas arvamust, et senise nime säilitamine oleks kahtlemata parem kui uued leiutised, mis on kehvad ja sobimatud. Näitena toob ta nime Säde, mis peaks kohanimele sobilikult olema omastavas käändes (Sädeme), mistõttu “leitakse, et see sobib paremini taskulambi patarei reklaamiks kui linnale nimeks”.²¹⁰

Et sobivat uut nimetust ei leitud ka järgnevate kuude jooksul, võib eeldada 29. aprillil 1939 ajalehes Uus Eesti Pärnu Uudiseid ilmunud lakoonilise uudisnupu põhjal, mille järgi jäävat linnavalitsuse sõnul linnanimi variantide puuduse tõttu muutmata.²¹¹ Mais arutati nimeküsimumust uuesti linnavolikogus, kus otsustati AES-i soovitusel lähtudes, et linnanime muutmata ei hakata. Kui linnavolinik Järv avastas imestust volikogu varasema positsiooni osas tehtud kannapöörde üle, siis vastati talle, et “nüüd muutub ilmakordki ruttu, mis siis volikogu põhimõttest siin rääkida”²¹² ning Mõisaküla “tunnevad kõik maad ja rahvad, ning välisriigidki, ja mis mõtet on siis nime muuta.”²¹³

Mõisaküla nimeküsimumuse kulgu võib kogu eestistamisprotsessi vaates eriliseks pidada selle ulatusliku kajastuse tõttu ajakirjanduses. Pole üheselt selge, miks Mõisaküla teiste linnadega võrreldes nii suure tähelepanu alla sattus.

Ehkki linnanime soovisid kohalikud muuta ka näiteks Suure-Jaanis ja Kuressaares, ei kogunud sealsed aktsioonid nähtavasti nii suurt avalikku tuge ja/või avalik arvamuse muutust palju varem (Suure-Jaani puhul näiteks ca poole aastaga) nimemuutmise suhtes leigeaks. Kuressaares oli nimeküsimumus arutlusele tulnud küll juba 1934. aastal, kuid pole kindel, kas see omas linnavolikogu võrdlemisi kitsast ringist ka laiemat kõlapinda. Et ajakirjanduslik kajastus, mis peaks vähemalt teoreetiliselt olema väljundiks ühiskondlikele teemadele antud küsimuses sisuliselt puudub, tuleb arvata, et laiemat toetust aktsioon ei kogunud. Selle väite toetuseks räägib ka asjaolu, et pärast 1939. aastal Siseministeriumist saadud eitavat vastust teemat nähtavasti enam uuesti ei tõstatatud. Siin võib kontrastiks tuua Sindi, kus linnavõimu ja

²⁰⁹ „Mõisaküla nimi kõlbab küll“, Sakala, 07.11.1938 (nr 131), lk 6; „Mõisakülale jäägu senine nimi“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 08.11.1938 (nr 254), lk 3. Viimases artiklis peetakse Säde ja Ümera jõgesid ekslikult samaks veekoguks.

²¹⁰ Naaskel, „Kiri Mõisakülalt“, Sakala, 16.11.1938 (135/179), lk 2.

²¹¹ „Linnadele uued nimed“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 29.04.1939 (nr 94), lk 3.

²¹² „Mõisaküla jääb mõisakülaks“, Uus Eesti Pärnu Uudised, 05.05.1939 (nr 98), lk 2.

²¹³ Samas; „Linna nimeks jääb küla“, Sakala, 05.05.1939 (nr 51/65), lk 4.

kohalike protesteerimine jätkus olenemata ministeeriumi võetud kohalike soove eitavatest seisukohtadest.

Ka Sindi kogus ajakirjanduses üksjagu kajastust. Erinevuseks Mõisakülaga oli aga see, et Sindi puhul kogunesid kohalikud vana nime säilitamise eest võideldes üsna ühiseks rindeks. Mõisaküla puhul on aga palju märgatavam ühiskondlik lõhestatus: oli nii neid, kes nõudsid linnale uut nime (kuşjuures ka esitatud ettepanekute arv oli teiste linnadega võrreldes väga suur), kui ka neid, kes toetasid vana nime säilitamist.

Kokkuvõte

1938. aasta kevadel andis Riigihoidja Konstantin Päts oma dekreediga “Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse”, mis sätestas, et kõik riigi haldusüksused ja asulad peavad kandma eestipäraseid nimesid. Seaduse alusel kutsuti septembri alul Siseministeeriumi juures selle elluviimise ja üldise kohanimekorralduse osas nõuandva kehana kokku Kohanimede Nõukogu, millesse kuulusid asjasse puutuvate ministeeriumite ja organisatsioonide esindajaid.

Nõukogu vaatas läbi senised kohanimed ja võttis seisukoha, millised neist kuuluvad seaduse alusel võõrapärase, halvatähendusliku või labase kõla tõttu muutmisele. Ühes sellega aitas Nõukogu välja töötada seaduse teostamiseks antavat määrust ja keelelisi juhendeid, milles avati detailsete kirjeldustega, millised nimed on määratletavad võõrapärasena, halvatähenduslikuna jne. Lisaks keelelistele põhjustele võisid nimed muutmisele minna ka praktilistel põhjustel, näiteks sooviti posti efektiivsema liikumise nimel vältida samanimelisi paiku. Eesti ajaloo seisukohalt positiivse varjundiga nimed, mis muidu olid ühel või teisel põhjusel sobimatud, võidi seejuures jätta muutmata.

Seniste nimede hindamisel määras nõukogu oma otsusega sundkorras eestistamisele nelja Eesti linna nimed (Suure-Jaani, Paldiski, Kilingi-Nõmme ja Sindi). Kohaliku initsiatiivi ajal lisandusid protsessi ka Mõisaküla ja Kuressaare. Uued eestipäraseid nimed tuli esitada kohalikel omavalitsustel, misjärel kuulusid need nõukogus kinnitavale läbivaatamisele ning lõpuks pidi nimed kehtima panema Vabariigi President.

Siiski jäid kõikide mainitud linnade nimed kokkuvõttes muutmata. Protsessi kulgemise vaatlemisel selgus, et seda ilmestasid sisuliselt algusest peale pidevad probleemid. Need ilmnisid nii bürokraatlikus paindumatuses (Kilingi-Nõmme) kui asjasse puutuvate ametkondade erimeelsustes üksteise otsuste suhtes, mis ilmesid nii ülalt alla (nt Sindi kohalik vastumeelsus ministeeriumi direktiividele) kui ka alt üles liikudes (Kuressaare). Vastuolusid esines ka ametkondade siseselt (nt KNN-i hääletused nimevariantide sobivuse osas) ning täiendavaid probleeme tekitas tihti sobivate asendusnimede leidmine, mis tuli linnavõimudel endal ministeeriumile esitada. Selleks kasutati nii elanikkonna kui ajaloo- ja keeleteadusega seotud erialaseltside ning teadlaste abi.

Alates 1939. aastast hakkasid aktsiooni häirima ka välised tegurid, mis aeglustasid juba niigi probleemset kulgenud protsessi, olles seejuures ilmselt üheks põhjuseks, miks ei suudetud juba

kohalikul tasemel heakskiidetud asendusnimesid riigi tippjuhtkonnas vastu võtta (vt nt Kilingi-Nõmme). Septembris puhkes Teine maailmasõda ning samuti sõlmiti Eesti ja Nõukogude Liidu vahel nn baaside leping, mis andis kogu Paldiski linna NSVL-i relvajõudude kontrolli alla, tõmmates kriipsu peale ka nime muutmisele. Lõplikuks hoobiks kujunes Nõukogude okupatsioon, misjärel võimule tulnud nukuvalitsus eestistamiskampania lõpetas.

On keeruline öelda, kas Petserimaa vallanimede eestistamise vaadelnud Peeter Pälli ja Evar Saare antud hinnangut, et tegemist oli “võrdlemisi ajalooaenuliku ja pealiskaudse ettevõtmisega” saab kohandada ka linnanimede eestistamisele. Ühest küljest nähti tõepoolest vaeva küllaltki selgelt võõrapäraste nimedega paikade eestipärastamiseks muutmiseks: Kilingi-Nõmmes ja Paldiskis kaasati aktsiooni edukalt linnarahvas, kelle väljapakutud nimi kinnitati ka volikogude tasandil. Teisalt kujunes eestipärasuse püüdlük taga ajamine pahatihti rahvale võõrastavaks või mõnel puhul koguni ühiskondlikuks palaganiks (Mõisaküla puhul esitati uueks nimeks mh Soodoma ja Jeruusalemm) ja mõjus kunstlikuna. Selle kunstlikkuse ilmekaks näiteks võib tuua Sindi, kus Siseministeerium ja sellega seotud “õpetatud mehed” tõrjusid linnanime võõrapärast algupära rõhutades (ehkki samas selle “häälikulist eestilisust” mööndes) järjepidevalt kõrvale kohalike palved säilitada neile eestipärasena tundunud nimi, pakkudes asemele väidetavalt “vana kohalikku külanime”, mis aga elanikele kaugeks jäi. Aktsioonist tekkinud kohatist võõrastust kasutas osaliselt ära ka juunipöörde-järgne ajakirjandus, väites et nimesid muudeti vastu elanike tahet ning esitades aktsiooni lõpetanud uut võimu seeläbi paremas valguses.

Eelkirjeldatud kahetisust on teiste 1930. aastatel ettevõetud rahvusaktsioonide (kodukaunistamine, isikunimede eestistamine) puhul märkinud ka Ago Pajur. Eelnevat arvestades tuleb siinkirjutaja arvates sarnases vaimus – ilma liigsete kiidusõnade ja kompromissitu hukkamõistuta – vaadata ka kohanimede eestistamisele.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

RA, ERA.14.2.440. Kirjavahetus kohanimede nõukogu koosseisu ja tegevuse asjus, 1938–1939.

RA, ERA.14.2.441. Ministeeriumi teadaanne kohanimede nõukogu koosseisu kohta ja korraldused koha- ning kinnistusüksuste nimede muutmise ja parandamise küsimuses, 1938–1939.

RA, ERA.14.2.442. Kohanimede nõukogu koosolekute protokollid, 1938.

RA, ERA.14.2.443. Kirjavahetus Välisministeeriumi ja Lääne Maavalitsusega rootsipäraste kohanimede muutmise kohta, 1938–1939.

RA, ERA.14.2.446. Kirjavahetus linnavalitsustega tänavate nimede muutmise kohta, 1939 – 1940.

RA, ERA.14.2.466. Aleksandri Valla Põllumeeste Kogu, 1938.

RA, ERA.14.2.709. Kohanimede nõukogu koosolekute protokollid, 1940.

RA, ERA.14.2.708. Kohanimede nõukogu koosolekute protokollid, 1939.

RA, ERA.31.3.2834. Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus, 1938.

RA, ERA.R-2362.3.40. Eesti kohanimede register. Kirjavahetus kohanimede eestistamise kohta, 1938.

Publitseeritud allikad:

Ameti sõitude tasu seadus, 05.04.1935. – Riigi Teataja, 1935, 33, 285.

Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus, 19.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 42, 397

Koha- ja kinnitusüksuste nimede korraldamise määrus, 11.10.1938. – Riigi Teataja 1938, 87, 777.

Linnaseadus, 27.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 43, 404.

Maakonnaseadus, 27.04.1938. – Riigi Teataja 1938, 43, 405.

Perekonnanimede korraldamise seadus, 26.10.1934. – Riigi Teataja 1934, 91, 735.

Vallaseadus, 21.04.1937. – Riigi Teataja 1937, 32, 310.

Kirjandus

Alender, Eve; Henno, Kairit; Hussar, Annika; Päll, Peeter; Saar, Evar, *Nimekorralduse analüüs* (Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2002), lk 23

Angelus, Oskar, *Koha- ja kinnistusüksute nimede korraldamise seadus: ühes määruste, juhendite ja ringkirjadega* (Tallinn: 1939).

Aru, Krista, *Jaan Tõnisson - rahvajuht ja riigivanem. 2 osa.* (Tartu: Rahvusrhiiv, 2019).

Gill, Graeme, „Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names“, *The Russian Review*, 64/3 (2005), lk 480–503.

Graf, Mati, *Parteid Eesti Vabariigis 1918-1934: koos eellooga 1905-1917 ja järellooga 1934-1940* (Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2000).

Hurt, Jakob, *Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi* (Tartu: Tartu Õpetatud Eesti Selts, 1864).

Maidla, Madli-Johanna, *Valdade nimeküsimus 1930. aastate vallareformis.*

Bakalaureusetöö, juhendaja Taavi Pae. (Tartu: Tartu Ülikooli Geograafia osakond, 2016).

Marandi, Rein, *Must-valge lipu all: Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. 1. [osa], Legaalne periood (1929-1934)* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1991).

Mägiste, Julius, *Eestipärasteid eesnimisid* (Tartu: Nimede Eestistamise Liit, 1936).

Naber, Reet; Oll, Arto, *Pagide pillutada* (Tallinn: Argo, 2021).

Pae, Taavi; Tammiksaar, Erki, „See on ülesanne, mis mõtlevate inimeste üle jõu on käinud.“ Valdade liitmise reformid Eestis“, *Tuna*, 4 (2015), lk 14–32.

Pae, Taavi; Maidla, Madli-Johanna; Tammiksaar, Erki, „Vallanimede küsimus 1930. aastate vallareformis“, *Keel ja Kirjandus*, 10 (2016), lk 755–769.

Pajur, Ago, „Autoritaarne Eesti“, *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, peatoim Sulev Vahtre, tegevtoim Ago Pajur, Tõnu Tannberg (Tartu: Ilmamaa, 2005), lk 92–107.

Pajur, Ago, *Konstantin Päts: poliitiline biograafia. II osa, Riigimees (1917-1956)* (Tartu: Rahvusarhiiv, 2008).

Palm, August, „Ideoloogiline ja usuelu“, *Eesti kroonika 1938*, koost Adam Bachman, Johannes Käis, Aleksander Johanens Leinjärv, Johannes Paabo, August Palm, Rudolf-Johannes Paris, Ants Piip, Jaan Taklaja (Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1939), lk 100–103.

Paukson, Olev, *Tõmbetuultes. Kilingi-Nõmme 1938-1945* (Kilingi-Nõmme: Arendus- ja Innovatsioonikeskus Livonia, 2011).

Päll, Peeter, „Eesti tänavanimede kujunemisest“, *Emakeele Seltsi aastaraamat* (Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2010), lk 161–175.

Saparov, Arseny. „The alternation of place names and construction of national identity in Soviet Armenia“, *Cahiers du monde russe*, 44/1 (2003), lk 179–198.

Tarvel, Enn, *Eesti rahva lugu* (Tallinn: Varrak, 2018).

Uuet, Liivi, *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. (Tallinn: Eesti Omavalitsusliitude Ühendus / Riigiarhiiv, 2002).

Vaan, Laura, „Propagandatalitus Eesti Vabariigis 1934–1940“, *Tuna*, 3 (2005), lk 43–54.

Vaan, Laura, *Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul*. Magistritöö, juhendaja Ago Pajur. (Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo osakond, 2005).

Perioodika

Esmaspäev – 1922–1940

Hommikune Uus Eesti–1938

Maa Hääl – 1932–1940

Meie Maa – 1919–1944

Oma Maa – 1922–1940

Postimees – 1886–1944

Päewaleht – 1905–1940

Pärnu Päevaleht – 1926–1940

Sakala – 1978–1940

Sakala Pühapäev – 1931–1940

Uudisleht – 1927–1940

Uus Eesti – 1935–1940

Uus Eesti Pärnu Uudised – 1936–1940

Internetiallikad

„Suure-Jaani postiajalugu“, *filateelia.ee*, <https://www.filateelia.ee/postiajalugu/Suure-Jaani/kodukandifilateelia.php> [külastatud 16.05.2022].

Olev Paukson, „Neti Uudistaja nr 6, lk 5“, *Livonia.ee*, <https://www.livonia.ee/sonumid/98/leht6/6leht5.htm> [külastatud 19.05.2022].

„[KNR] Eesti Kohanimeraamat“, *Eesti Keele Instituut*, <https://www.eki.ee/dict/knr/index.cgi?Q=Kilingi-N%C3%B5mme&F=M&C06=et> [külastatud 20.05.2022].

Summary

„The Name Ruins the Town” – Estonianisation of Place Names during the Years 1938–1940 Exemplified by City Names.

The aim of this thesis is to give an overview of the national campaign to estonianise place names undertaken by the authoritarian government of Estonia during the later half of the 1930s and so-called “Silent Era”, focusing on the years 1938–1940 and city names in particular. More specifically, it seeks to describe both the juridical-theoretical framework from which the coming work of renaming the foreign-like toponyms was to be done and how the process played out in reality, additionally attempting to identify the problems that caused the renaming effort to ultimately fail: none of the six cities – four of which were mandatorily assigned to the process (Suure-Jaani, Paldiski, Kilingi-Nõmme, Sindi) by the Council of Place Names, working as an advisory body under the Interior Ministry, and two that joined due to local initiative (Kuressaare, Mõisaküla) – were renamed. Finally, considering the aspects aforementioned, the author attempts to formulate a conclusive assessment on the campaign as a whole.

Whilst renaming places with foreign names had occurred before the 1930s, it had been mostly sporadic and disorganized. With the “Organisational Law of Place and Property Names”, issued by the decree of State Elder Konstantin Päts in 1938, it received a strong systematic basis. Said law mandated that all places (from the capital and counties to streets and parks) and private properties in Estonian must have a clearly Estonian-like name.

Looking at the process allowed to identify the following problems, some of which appeared almost right after the orders to change the unsuitable place names were given. Firstly, the process was weighed down by bureaucratic inflexibility (e.g. Kilingi-Nõmme, where a new suitable name was picked by the locals and city officials, but never approved by the ministry due to it wishing to approve all new city names together), but even more so by constant disagreements and conflicts both between and within the local governments/communities and the overseeing interior ministry. Another common problem was finding new suitable names, which often were either disputed by the locals or vetoed by involved state institutions. Even though the help of local citizens, historians and philologists was enlisted, only Kilingi-Nõmme was ultimately able to find a suitable name.

Starting from the year 1939, outside factors also started affect the process, which was already troubled by the internal issues listed above. Namely, the worsening security climate of Europe,

which developed into the Second World War, leading to the Soviet–Estonian Mutual Assistance Treaty (result of which was the surrender of Paldiski to Soviet Armed Forces, effectively ending the name debate in the city). Ultimately it culminated in the Soviet occupation of Estonia in June 1940, after which the new puppet government officially cancelled all directives related to the estonianising campaign.

Considering the above, it must be pointed out that it's difficult to give a strong assessment on the matter. On one hand, genuine attempts that co-opted locals were made to change clearly foreign-appearing names (Paldiski), but on the other, the heavy-handed chases of “truly Estonian” names often ended up alienating the citizens of cities under question (see Sindi, where the ministry ignored the pleas of locals). Historians have pointed out a similar duality when trying to judge other national campaigns of 1930s regime (e.g. the home beautification movement). Noting this, the author concludes that drawing a single-sided judgement on the matter is not adequate: both the negative and positives aspects of the campaign must be considered when the subject is examined.

Lisad

Lisa 1. Eesti linnad pärast 1938. aasta linnaseaduse jõustumist

Allikad: „Täna sünnib 14 uut linna“, Postimees 01.05.1938 (nr 117); Uuet, lk 53.

Linnanimi	Elanike arv	Linna tüüp	Maakond
Tallinn	146 388	Pealinn	Harjumaa
Tartu	60 104	Esimese astme linn	Tartumaa
Narva	24 183	Teise astme linn	Virumaa
Pärnu	21 468	Teise astme linn	Pärnumaa
Nõmme	19 664	Teise astme linn	Harjumaa
Viljandi	12 839	Teise astme linn	Viljandimaa
Valga	10 450	Teise astme linn	Valgamaa
Rakvere	10 229	Teise astme linn	Virumaa
Võru	6386	Kolmanda astme linn	Võrumaa
Kuressaare	4865	Kolmanda astme linn	Saaremaa
Petseri	4811	Kolmanda astme linn	Petserimaa
Haapsalu	4770	Kolmanda astme linn	Läänemaa
Tapa	3799	Kolmanda astme linn	Järvamaa
Paide	3425	Kolmanda astme linn	Järvamaa
Türi	3247	Kolmanda astme linn	Järvamaa
Tõrva	3045	Kolmanda astme linn	Valgamaa
Põltsamaa	2909	Kolmanda astme linn	Jõgevamaa
Mustvee	2687	Kolmanda astme linn	Jõgevamaa
Jõhvi	2439	Kolmanda astme linn	Virumaa
Mõisaküla	2410	Kolmanda astme linn	Pärnumaa
Otepää	2140	Kolmanda astme linn	Tartumaa
Sindi	2104	Kolmanda astme linn	Pärnumaa
Elva	2048	Kolmanda astme linn	Tartumaa

Kunda	1917	Kolmanda astme linn	Virumaa
Antsla	1612	Kolmanda astme linn	Võrumaa
Kärdla	1599	Kolmanda astme linn	Läänemaa
Kallaste	1580	Kolmanda astme linn	Tartumaa
Kilingi-Nõmme	1512	Kolmanda astme linn	Pärnumaa
Jõgeva	1441	Kolmanda astme linn	Tartumaa
Keila	1143	Kolmanda astme linn	Harjumaa
Suure-Jaani	1128	Kolmanda astme linn	Viljandimaa
Mustla	1005	Kolmanda astme linn	Viljandimaa
Paldiski	686	Kolmanda astme linn	Harjumaa

Lisa 2. Ettepanekud Mõisaküla nime muutmiseks

Allikas: ERA.R-2362.3.40, l. 118. Akadeemilisele Eesti Keele Seltsile esitatud nimed.
17.10.1938.

1. Abaja	31. Metslinn	61. Raja
2. Abjandi	32. Minevik	62. Rabasoo
3. Abjaku	33. Mõisala	63. Raudaru
4. Asula	34. Mõissalu	64. Rabaste
5. Alaste	35. Mõisula	65. Rajasoo
6. Alatsi	36. Maisamaa	66. Rajaste
7. Argle	37. Mõisla	67. Rajandi
8. Ennsoo	38. Mäggra	68. Rae
9. Eestipiir	39. Mõisaküla	69. Raa
10. Edelna	40. Mõistu	70. Raudna
11. Esilna	41. Muraku	71. Raudalu
12. Elliku	42. Mulgi	72. Raudva
13. Haljendu	43. Malna	73. Raudala
14. Hiieülinn	44. Malva	74. Raudava
15. Hiivaku	45. Maiandi	75. Rohellaan
16. Irve	46. Mõlvi	76. Sootaguse
17. Joobiku	47. Mõnsi	77. Side
18. Kehtima	48. Mauni	78. Soosaare
19. Kuressu	49. Mõina	79. Soodoma
20. Kõlliste	50. Nurmekunde	80. Soodla
21. Kurvi	51. Olevik	81. Sookaare
22. Linandi	52. Piiri	82. Songa
23. Lindra	53. Piirina	83. Saaba
24. Loigu	54. Piirna	84. Samiku
25. Laugaste	55. Piirilinn	85. Singu
26. Lauge	56. Pori	86. Sobe
27. Liitla	57. Põlissoo	87. Soendi
28. Mõislinn	58. Põliste	88. Soinala
29. Maalinn	59. Pedaku	89. Teelahtme
30. Metsala	60. Rajasoo	90. Tulevik

91. *Tehaste / Tehase*
92. *Takuraua*
93. *Taaralinna*
94. *Ugandi*
95. *Vabriklinna*
96. *Vaheldus*
97. *Õitseva*
98. *Ümberist (?) a,u,e.*
99. *Ümera*
100. *Ärgsoo*
101. *Aliste*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mihkel Braun

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Nimi rikub linna“ – Kohanimede eestistamisest aastatel 1938–1940 linnanimed näitel“, mille juhendajaks on Ago Pajur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mihkel Braun

23.05.2022